KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Valéria Betáková, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, Ivan Masár, Ján Matejčík, Ján Oravec, Konštantín Palkovič, Jozef Ružička, Ján Sabol, Elena Smiešková, Milan Urbančok

REDAKCIA

884 16 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 10 — ČÍSLO 8

OBSAH

HORECKÝ, J.: O novú teóriu spisovnej slovenčiny 257
SMIEŠKOVÁ, E.: Vyjadrenie nesúhlasu, odmietania frazeologickými prostriedkami . . . 260
SABOL, J.: Spolupôsobenie pauzy a tempa reči 263
MARTONOVÁ, M.: Viacslovné termíny a frazeologizmy . . 266
KRÁĽ, Á.: Znelostná asimilácia v prevzatých slovách II . . 269

Rozličnosti

Stranovedenije — reálie alebo krajinoveda? Ľ. Benediková 274

Správy a posudky

Preklad a kontext. K. Sekvent — P. Urban 276
Dačo o jazyku jednej zdravotníckej publikácie M. Marsinová 281

Spytovali ste sa

Tableau, tabló, a či tablo? Ľ. Kučera 285
Predsedníčka, a či predsedkyňa? M. Považaj 286
Jeden : nula alebo jedna : nula? Š. Michalus 287
Vyvenčiť psa? E. Rísová . . 287

KULTÚRA SLOVA

ROČNÍK 10 — 1976 — ČÍSLO 8

O novú teóriu spisovnej slovenčiny

JÁN HORECKÝ

V našej spoločenskej situácii je potrebné budovať novú teóriu spisovného jazyka i teóriu jazykovej kultúry. Netreba osobitne zdôrazňovať, že teória spisovného jazyka i teória jazykovej kultúry tvoria dialekticky späté zložky jednej teórie.

V tejto súvislosti sa žiada predovšetkým pripomenúť, že sa podstatne zmenili spoločenské i národné východiská k obidvom častiam tejto teórie v porovnaní s predchádzajúcimi obdobiami. Teória, v ktorej sa výrazne a oprávnene odlišoval systém a norma spisovného jazyka a v ktorej sa preto veľa úsilia vynakladalo na riešenie otázok kodifikácie spisovnej normy, vznikla v špecifickej situácii českého spisovného jazyka v tridsiatych rokoch, okrem iného aj ako vedecky podložená reakcia na obranárske postoje českých puristov k nemeckým jazykovým prvkom. Teória reprezentovaná Tézami o slovenčine vznikla takisto v situácii špecifickej pre našu spoločnosť i pre slovenský národ v šesťdesiatych rokoch, keď sa stupňovalo úsilie o dosiahnutie federatívneho riešenia štátu, o zvýraznenie svojbytného postavenia slovenského národa a jeho spisovného jazyka.

Spoločenská situácia v súčasnosti sa podstatne odlišuje od situácie v buržoáznej republike i od situácie v šesťdesiatych rokoch. Národnostná otázka bola vyriešená na základe leninského princípu svojprávnosti a rovnoprávnosti našich národov i našich jazykov — tým sa strácajú všetky dôvody pre obranárske postoje v jazykovej kultúre. Žijeme v epoche budovania rozvinutého socializmu — sme svedkami formovania nového, socialistického národného vedomia. A napokon žijeme

v období vedecko-technického rozvoja, v ktorom nový zmysel nadobúda najmä devíza integrácie.

V súvislosti s tézou o utváraní socialistického národného vedomia treba upozorniť predovšetkým na konštatovania J. Zvaru v článku *Cesta rozvoja našich socialistických národov* (Nové slovo, *18*, 1. 1. 1976, s. 12): poukazuje sa tu na skutočnosť, že sa zmenila triedno-sociálna štruktúra českého i slovenského národa, obidva národy sa pretvorili na nové spoločenstvá pracujúcich; sú to už iné národy ako za kapitalizmu, zmenil sa obsah ich národnej kultúry, záujmov, tradícií a obyčajov, zmenil sa aj obsah ich národného vedomia. Treba dodať, že paralelne s týmito javmi sa mení aj postoj k národnému jazyku, i k formám jeho pestovania a kultivovania. Mladé pokolenie sa neuspokojuje s formou prísnych, priamočiarych a jednostranných príkazov a zákazov, napriek týmto direktívam používa svoj jazyk ako pružný a svieži dorozumievací prostriedok. Možno to doložiť skúsenosťou, že aj v redakciách vyrastá nová generácia jazykových redaktorov, ktorej sú cudzie poučky a tradície staršej generácie redaktorov. Z týchto skúseností vyplýva poznatok, že teória spisovného jazyka musí brať do úvahy toto nové rozloženie a teória jazykovej kultúry nemôže podporovať výlučnosť spisovného jazyka.

Nové rozloženie síl u nositeľov národného jazyka sa v našej teórii spisovného jazyka rešpektuje pri vypracúvaní novej stratifikácie národného jazyka. Kým staršie členenie spisovného jazyka na jazykové štýly vychádzalo z predpokladu pôvodne jednotného spisovného jazyka, vlastne jazyka literatúry, v našej stratifikácii sa odráža predovšetkým fakt, že slovenský národný jazyk slúži ako vynikajúci dorozumievací prostriedok aj takým Slovákom, ktorí neovládajú (nikdy sa nenaučili alebo už zabudli) všetky detailné poučky o správnych a nesprávnych výrazových prostriedkoch slovenčiny. Presviedčame sa o tom pri každodennom styku s ľuďmi, na rozličných podujatiach, zhromaždeniach, ale i pri sledovaní rozličných reportáží a rozhovorov vysielaných v televízii a v rozhlase. V prejavoch takýchto ľudí sa rozličnou mierou odráža vplyv vzdelania i vplyv prostredia, ale všetci hovoria po slovensky.

Nová stratifikácia sa netýka len spisovnej slovenčiny, ale národného jazyka Slovákov ako celku. Naznačuje sa ňou systémová zložitosť a spätosť nielen jednotlivých rovín jazyka (gramatiky, slovnej zásoby, zvukovej stavby), ale aj foriem národného jazyka. Spisovná forma sa tu prejavuje ako najdôležitejší podsystém národného jazyka, najdôležitejší najmä pre oblasť vedy, vzdelávania a masových komunikačných prostriedkov, ale ako podsystém dialekticky spätý so štandardnou formou národného jazyka i s umeleckým jazykom.

Pre teóriu jazykovej kultúry je tu nevyhnutné brať do úvahy nielen

vlastnú systémovú zložitosť spisovnej formy, ale aj vzťahy tohto systému k okoliu. Okolie spisovnej formy netvorí len štandardná forma, ale aj subštandardná forma, do istej miery aj nárečia, ale predovšetkým všetci používatelia národného jazyka. Pri budovaní teórie jazykovej kultúry treba vo vyššej miere brať do úvahy aj adaptačný proces prebiehajúci v systéme spisovnej formy: treba skúmať, ako podnety z rozličných typov okolia pôsobia na správanie systému, ako sa stávajú podnetmi pre zmeny v tomto systéme. Zanedbanie týchto okolností by mohlo viesť k ahistorickému chápaniu systému spisovnej formy, k obhajovaniu predstavy o jej zmeravenosti.

Z týchto úvah vyplýva aj ďalší dôsledok: nemožno v mene systémovosti priamočiaro vyžadovať len dôsledné interné rozvíjanie systému, resp. uznávať za správne a vhodné aj také systémové, z hľadiska systému správne formy, ktoré okolie z rozličných príčin neprijíma (napr. tvar *brniansky,* ktorý je systémove správny, a predsa vyvolal rozličné postoje).

Integrácia sa prirodzene realizuje v najvyššiej miere v ekonomike, ale nemôže ostať bez vplyvu ani na kultúru a ani na jazyky. Pre teóriu jazykovej kultúry znamená integrácia predovšetkým zásadu nezaujímať obranársky postoj k cudzím slovám a nevytvárať za každú cenu domáce ekvivalenty. V našom chápaní vo vzťahoch medzi našimi jazykmi sa môže uplatňovať predovšetkým v istých formálnych otázkach (napr. isté pravopisné zásady, písanie veľkých písmen), ale aj v takom postoji, ktorý nebude forsírovať z takých dvojíc ako *medza — hranica, vytvárať — utvárať, na — pre, okno— oblok, len — iba* práve len rozdielne podoby.

Obranársky postoj v jazykovej kultúre vždy súvisí so strachom pred vplyvom mocnejšieho národa. A v našich súvislostiach aj s prekonávaním starého, buržoázneho národného vedomia. V socialistickom národnom vedomí sa vytvára vedomie rovnoprávnosti, rovnakej sily obidvoch našich národných jazykov. V našej teórii jazykovej kultúry treba používať metódy zodpovedajúce tomuto stavu, lebo každé obranárstvo znamená vlastne nedoceňovanie leninskej zásady o rovnoprávnosti jazykov.

Prirodzene, naznačené zásady treba aplikovať v rovnakej miere, vždy ako celok, bez uprednostňovania niektorej z nich. Je to nevyhnutné preto, že jazyk je zložitý nástroj dorozumievania, používaný v zložitých spoločenských podmienkach.

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

Vyjadrenie nesúhlasu, odmietania frazeologickými prostriedkami

ELENA SMIEŠKOVÁ

Nesúhlas, odmietanie, odpor, zápor, zákaz a pod., to je okruh prejavov, v ktorom je emocionálne, silne citovo zafarbené vyjadrovanie veľmi časté. Najmä keď nejde o vecný zápor, nesúhlas, lež o subjektívny postoj, ktorý má najväčší výskyt v hovorovom štýle a v dialógoch umeleckého štýlu.[1]

Medzi jazykové prostriedky, ktorými možno nesúhlas — v jeho rozličných druhoch a stupňoch — vyjadriť s najväčším emocionálnym dôrazom, patria frazeologické prostriedky jazyka. Ich používanie v tejto funkcii je zvyčajne aj realizovaním synonymického, a pravdaže aj štylistického výberu na základe synonymity medzi slovom (slovným spojením) a frazeologickou jednotkou. Napríklad v dialogickej reči možno nocionálnu výpoveď *nesúhlasím* vyjadriť, nahradiť s rozličnou emocionálnou silou a štylistickou hodnotou primeranou danej situácii týmito frazeologickými jednotkami: *ani za svet, ani za nič, ani reči (o tom), ba ešte že čo, ešte čo by si nechcel, ani svätému, ani bohovi, iba cez moju mŕtvolu, ba kieho otca, ba ešte kieho, čerta starého, čerta rohatého, figu borovú, figu drevenú, šušku borovú, ani myslieť, ani nápad, ale choď/iď (kdesi, voľakde), to teda hop (přř), ani keď sa rozkrájaš, (ani) čo sa na hlavu postavíš, (ani) čo by si popod holé nebo lietal, to by ešte chýbalo, vyhoď si to z hlavy* atď.

Zdôraznený silný zápor s veľmi všeobecným významom „vôbec nie, vôbec nič", dôrazné odmietanie (často s odtienkom pohŕdania, znevažovania, zľahčovania a pod.) možno vyjadriť takto: *to neprichádza do úvahy, ani náhodou, ale kdeže, čerta starého, čerta rohatého, figu drevenú, figu borovú, ešte že čo, ba kieho (otca, vreda), ani za otca, ani za boha, tvoju hlavu sprostú, lári-fári (láry-fáry), ani myslieť, ani nápad, čo si šiši?, nemáš rozum?, máš ty vôbec rozum?, čo (vari) si bláznivé huby pojedol?, kašlať na to, škoda vravieť, nedaj sa vysmiať, to by tak bolo* a pod. Ako vidieť, v takomto význame možno použiť aj väčšinu frazeologizmov, ktoré sme uviedli ako synonymné k slovu

[1] Porov. MISTRÍK, J.: Možnosti na vyjadrenie nesúhlasu. Kultúra slova, *8*, 1974, s. 210: „Nesúhlas je v komunikácii frekventovaný jav. Najmenšiu frekvenciu má vo vedeckom a administratívnom štýle. V týchto štýloch je jeho charakter nocionálny. Nesúhlas ako komunikačný jav má veľký výskyt tam, kde stoja oproti sebe expedient a percipient, a to je v hovorovom štýle, v rečníckom štýle a v dialógoch umeleckého štýlu." O využívaní frazeologických prostriedkov na vyjadrenie nesúhlasu sa tu autor nezmieňuje.

(postoju) „nesúhlasím". Pre tento významový okruh frazeologizmov je totiž príznačná veľká dávka významovej neurčitosti, šírky, všeobecnosti, podobne ako je to pri citových citoslovciach. Preto presný význam týchto frazeologizmov možno vydeliť, určiť neraz až na pozadí konkrétnej situácie, z kontextu, najmä preto, lebo najčastejšie ide o repliku.

Príklady zároveň ukazujú, aké bohaté sú synonymické vzťahy v tomto významovom okruhu frazeológie. Pestrosť, svojráznosť týchto prostriedkov súvisí očividne aj so psychologickou stránkou nesúhlasu, odmietania. Frazeologické jednotky vyjadrujúce nesúhlas, odmietanie utvárajú celú škálu odtienkov a intenzity od mierneho nesúhlasu, odmietania cez rezolútnejší nesúhlas k prudkému, tvrdému až vulgárnemu so slovami spoločensky neprijateľnými. To, pravda, určuje aj ich štylistickú hodnotu a vymedzuje sféru ich používania. Tematicky sa sem voľnejšie priraďujú frazeologické jednotky vyjadrujúce nezáujem, pohŕdavý, znevažujúci postoj, podceňovanie, bagatelizovanie, rozličné prejavy neľúbosti, nevôle, nespokojnosti. Všetky ich spája negatívny alebo negujúci významový obsah.[2] Napr. *kašlem (kašlať) na to, maj ma rád, môžeš ma mať rád, môžeš ma bozať, môžeš ma vieš čo, daj sa vypchať, škoda vravieť (hovoriť), s tým na mňa nechoď, nedaj sa vysmiať, pekne vyzeráme, môžeš sa hanbiť, ja som s tebou husi (svine) nepásol, to je pre mňa vzduch (luft), mne je to fuk, choď s tým do kelu (do hája), kto to kedy videl, kto to kedy slýchal, to nemá cenu* a pod. Presná hranica sa nedá určiť.

Frazeologické prostriedky vyjadrujúce nesúhlas, odmietanie, záporný postoj sa vydeľujú na sémantickej rovine, sú to lexikálne prostriedky, nie gramatické (ako aj záporová morféma *ne-*).

Poznámka. Ináč treba hodnotiť jav, že niektoré frazeologické jednotky — väčšinou slovesné ustálené spojenia — môžu mať kladnú aj zápornú podobu (ako vetný zápor), t. j. že popri kladnej forme môže bez významových zmien, ktoré by sa týkali podstaty frazeologickej jednotky, fungovať aj záporná forma *(spať na vavrínoch — nespať na vavrínoch, sadnúť niekomu na lep — nesadnúť niekomu na lep)*. Ten istý frazeologický význam je potom raz platný ako kladné tvrdenie, raz ako jeho popieranie, čiže ide o varianty príslušných frazeologických jednotiek.[3]

Frazeologické jednotky skúmanej skupiny majú často len kladnú formu (gramaticky), ktorá je vlastne jedine možná, je ich závažnou

[2] Niektoré frazeologické jednotky s takýmto významom rozoberá Š. PECIAR v článku Niečo nám môže byť ukradnuté. Kultúra slova, 3, 1969, s. 143—147.

[3] Pozri MLACEK, J., Klad a zápor vo frazeológii. Nedeľná Pravda, 24. V. 1974.

podobou, ich frazeologickým príznakom: *kašlem (kašlať) na to, ale choď voľakde, čo si bláznivé huby pojedol, daj sa vypchať* a pod.. Pri iných jednotkách tejto významovej skupiny býva — a potom je záväzný — niektorý formálny záporový prvok, vyjadrený záporovou morfémou *ne- (nedaj sa vysmiať, ešte čo by si nechcel, s tým na mňa nechoď, keby si netáral)*, veľmi často časticou *ani* alebo spojkami *ani čo, ani keby, ani keď: ani myslieť, ani svätému, ani za nič, ani keď sa rozkrájaš, ani čo sa na hlavu postavíš, ani keby si popod holé nebo lietal* a pod. Jestvujú aj varianty s obidvoma podobami: *máš (ty) rozum?, nemáš (zdravý) rozum?*

Frazeologické jednotky z okruhu odmietania, záporu sa realizujú v prevažnej väčšine ako repliky v dialógoch. S tým súvisí, že ich emocionálnosť sprevádza, spoluutvára osobitná intonácia, ktorá, ako je známe, môže mať významotvornú schopnosť (napr. formálne kladnej výpovedi dáva záporný význam), v istom kontexte môže byť určujúcim diferenčným znakom. Pravda, jej emocionálna účinnosť sa plne uplatňuje v ústnych prejavoch, kde je zvolací ráz frazeologizmov z nášho okruhu ustálený (v písme sa naznačuje interpunkčnými znamienkami, výkričníkom, otáznikom alebo ich kombináciou). Veľká časť týchto frazeologizmov sa dá použiť vlastne len v priamom kontakte, pri priamom obracaní sa podávateľa na prijímateľa. Pri nepriamom kontakte, pri obracaní sa na neprítomnú osobu (vec) používa sa vo frazeologizmoch s podobou žiadacej vety častica *nech* s tvarom tretej osoby slovesa alebo infinitív s príslušným tvarom modálneho slovesa *môcť*. Napr. *nech ide do kelu, nech si to vyhodí z hlavy, nech sa dá (s tým) vypchať, môže ísť do kelu, môže sa s tým dať vypchať.*[4]

S výraznou emociálnosťou tohto okruhu frazeológie súvisí aj vetná schéma patriaca k príznakovým modálnym typom so stavbou opytovacej, rozkazovacej, želacej a zvolacej výpovede. Napr. *čo si šiši?, čo si včerajší, vari si bláznivé huby pojedol?, kto to kedy slýchal?, máš ty vôbec rozum?, ale choď (iď) kdesi!, nedaj sa vysmiať!, vyhoď si to z hlavy!, keby si netáral* atď. Príznaková je aj forma vedľajšej vety: *čo sa na hlavu postavíš, čo by si popod holé nebo lietal, ani keď sa rozkrájaš, ani keď sa na kolomaž rozleješ (ani keby si sa na kolomaž rozlial)* atď. Predpokladá sa potenciálne nadradená veta, napr. *ani keď sa na kolomaž rozleješ (to neurobím, nechcem* atď.). Okolnosť, že tento okruh frazeologických jednotiek sa tak často vyskytuje v dialogickej reči v úlohe repliky, určuje aj veľkú frekvenciu 2. osoby.

Frazeologické jednotky z okruhu negácie, najmä so syntagmatickou stavbou, sa môžu zapájať do kontextu aj ako vetné členy (*figu drevenú*

[4] Porov. Š. PECIAR, cit. článok, s. 141.

ten má, nie peniaze), alebo fungujú ako vetný a členský zápor *(tvoju hlavu sprostú príde, čerta starého sa stará o nás)*.[5]

Frezologické jednotky, ktoré charakterizuje a spája emocionálne vyjadrenie odmietavého, záporného postoja, sú v slovenčine početné, originálne, bohato odstupňované a veľmi frekventované predovšetkým v dialogickej reči. Sféra ich používania je vymedzená ich emocionalitou predovšetkým na súkromný styk. Medzi nocionálnym, vecným a emocionálnym, expresívnym vyjadrením záporu, nesúhlasu, odmietania je výrazná hranica. Jej prekročenie je z hľadiska štýlovej primeranosti veľmi nápadné a citlivé.

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

Spolupôsobenie pauzy a tempa reči

JÁN SABOL

V osobitnej úvahe (1976) sme uviedli, že tempo reči je výrazným ukazovateľom štylistického zaradenia prejavu najmä cez naznačovanie sémantickej hustoty textu: čím je prejav významovo chudobnejší, prázdnejší, konvenčnejší, tým rýchlejšie sa realizuje a naopak. Z povedaného vyplýva, že tempo reči má štylizujúcu funkciu spolu s inými zvukovými javmi, ktoré vznikajú moduláciou artikulačného prúdu, hlasu.

Do časového rozpätia komunikácie patrí aj úsek, keď sa výslovnosť preruší, keď v reči vznikne prestávka, pauza. Táto prozodická vlastnosť, ktorú s tempom reči spája východisko jej vzniku — časová modulácia hlasu (trvanie a rušenie artikulačného prúdu — Sabol, 1975, s.

[5] V Morfológii slovenského jazyka (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966) sa uvádza, že zmeravené tvary podstatných mien *čerta, figu* sú časticami (s. 805). Častica *figu* sa používa ako negujúce expresívne slovo v emocionálnych prejavoch a často sa spája s postponovanými prívlastkami *borovú, drevenú, makovú* (s. 770). Slovo *čerta* s variantmi *čerta starého, čerta rohatého* ... sa tiež hodnotí ako vytyčovacia hodnotiaca častica (s. 766). V slovenskej teórii a praxi frazeológie sa zaraďujú tieto slová s postponovanými prívlastkami — tvoriace slovné spojenia — k frazeologickým jednotkám.

376), má primárne svoje fyziologické pozadie: súvisí s nevyhnutnosťou vdychu. Tak vzniká vdychová pauza, ktorá sa v plynulom rečovom prúde prejavuje ako absolútna (Hála, 1975, s. 269). Pre uspokojujúce, nerušené fungovanie komunikácie je však závažné významové členenie textu. Preto sa musí úloha fyziologickej pauzy prikryť, zastrieť; musí sa na ňu navrstviť pauza, ktorá je dôležitá pre hovoriaceho, ale najmä pre počúvajúceho ako signál hraníc významovo-komunikatívnych jednotiek — viet a vetných úsekov. Takáto pauza vzniká počas výdychu a nazýva sa komunikatívne funkčnou pauzou (Hála, ibid., s. 269—270). Z hľadiska nedeformovaného rečového prejavu platí zásada, že fyziologické pauzy môžu byť len na miestach páuz komunikatívnych (Hála, 1962, s. 319); počúvajúci totiž každú pauzu vníma ako jazykovo funkčnú. Preto ani pauza súvisiaca s nevyhnutnosťou nadýchnuť sa nemôže stáť mimo komunikácie; z povedaného jasne vyplýva, že aj fyziologicky nevyhnutné znaky tvorenia zvukovej reči sa napájajú na dorozumievací proces a spolupracujú pri výstavbe jazykových jednotiek. Obidva typy páuz — jedna sa realizuje pri vdychu a druhá pri výdychu — sa zlievajú do spoločnej funkcie, pracujú v mene komunikácie.

Ak sme v úvode uviedli, že pre časový prenos informácie je dôležité tempo reči, ale aj prestávka vo výpovedi, potom je na mieste otázka, ako obidva prozodické javy spolupôsobia pri jazykovej komunikácii. Tempo reči je dané predovšetkým rýchlosťou artikulácie zvukových jednotiek — hlások, slabík atď.; úzko však s ním súvisia aj pauzy, ich počet a dĺžka. M. Romportl dokonca konštatuje (1973, s. 119), že spomalenie tempa sa nedosiahne iba predĺžením slabík, ale ešte viac predĺžením rečových páuz. Treba zdôrazniť, že medzi obidvoma javmi je súhra, ktorá sa „logicky" prejavuje v zákonitosti, že čím je prejav sémanticky nasýtenejší, náročnejší na vnímanie, tým pomalším tempom sa realizuje a tým možno v ňom predpokladať väčší počet páuz a ich dlhší čas realizácie než pri zvukovom texte, ktorý je významovo menej naplnený, a teda aj menej náročný na vnímanie a stvárňuje sa rýchlejším tempom.

Uvedenú činnosť tempa reči a pauzy sme preverovali experimentálnym výskumom v troch štýloch spisovnej slovenčiny: v hovorovom, publicistickom a umeleckom.[1] Výsledky v podstate potvrdili empirický predpoklad: priemerné trvanie pauzy v hovorovom štýle je 522 ms (milisekúnd), v publicistickom štýle 476 ms a v umeleckom štýle 686 ms. Zároveň sa potvrdila aj vnútorná diferenciácia v rámci umeleckého textu: v próze 535 ms, vo voľnom verši 711 ms a vo viazanom verši

[1] Na výskume vo Fonetickom laboratóriu Katedry slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty UPJŠ spolupracovali D. Klepsatelová, vedecká pomocná sila, a Ing. J. Zimmermann, ktorý pokus zabezpečoval z technickej stránky.

942 ms. Sonda do prejavu jedného hovoriaceho vo všetkých uvedených štýloch ukázala, že počet páuz stúpa od hovorového štýlu cez publicistický štýl po umelecký štýl spisovnej slovenčiny. Za istú výnimku možno pokladať zistenie (bolo by ho treba — podobne ako výskum realizácie počtu a trvania páuz — doplniť a overiť na rozsiahlejšom materiáli), že v publicistickom prejave je trvanie páuz v priemere kratšie ako v hovorovom texte, hoci jeho celkové tempo je zákonite pomalšie ako v bežnom hovorovom prejave (Sabol, 1976, s. 19). Túto skutočnosť možno vysvetliť z dvoch strán: publicistický prejav nie je spontánny, hovorený „bez prípravy", ale čítaný, vtesnaný do určitého časového rozpätia; hovorový prejav je zasa nepripravený, improvizovaný, spontánny, hovoriaci v ňom zavše hľadá vhodnejší výraz, čím sa môže pauza predlžovať. V takomto prípade ide o tzv. pauzu z váhania (Eislerová, Fry — citované podľa B. Hálu, 1975, s. 270), ktorá je v tomto štýle dosť častá.

Tempo reči teda veľmi úzko súvisí s pauzou. V súhre signalizujú stupeň významovej náplne a závažnosti textu, odrážajú štylistické zaradenie prejavu a organizujú optimálne časové pásmo komunikácie.

Percepčný návyk dostať za istú časovú jednotku primerané množstvo informácie sa dotýka aj prestávky, pauzy vo výpovedi. Na jej spodnej hranici stojí časový úsek, ktorý už začíname vnímať ako pauzu, na jej hornej hranici zasa taká pomlka vo výslovnosti, ktorá na percipienta pôsobí až nepríjemne; začína za ňou totiž cítiť určitú informačnú a komunikačnú poruchu (napr. to, že hovoriaci „vypadol" z textu). V primeranom časovom rozpätí komunikácie však pauza ako výrazný gramatizujúci činiteľ spolupôsobí s rýchlosťou artikulácie zvukových prvkov, pomáha delimitovať významové jednotky jazyka, ale navyše — popri vlastnom komunikatívnom rozmere textu — môže sa svojsky uplatniť aj v estetickom vyznení prejavu. Podľa J. Mistríka (1969, s. 335), „opravdivá umelecká pauza je tá, ktorá vyrastá v hĺbke predchádzajúceho textu: myšlienka alebo cit sa pomocou slov graduje až do takej miery, že jazykový výraz stráca schopnosť opísať náladu a vnútorný stav „človeka". Ani táto pauza nemôže však stáť mimo komunikačne únosného pásma zvukového textu. Jej rozmery a „ideálne" rozpätie — podobne ako pri iných typoch páuz — by mal zistiť ďalší experimentálny výskum.

Zdanlivý paradox tempa reči (rýchlosť artikulácie zvukových jednotiek) a pauzy (vypnutie artikulácie) jazyk ruší v spoločnej funkcii: obidva prozodické javy súhlasne odrážajú čas potrebný na vysielanie informácie v komunikačnom kanáli reči. Ukazuje sa teda, že aj pauza vie „prehovoriť". A zavše dokonca veľmi nahlas.

Filozofická fakulta UPJŠ
Grešova 3, Prešov

LITERATÚRA
HÁLA, B.: Uvedení do fonetiky češtiny na obecně fonetickém základě. 1. vyd. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962. 460 s. + 8 s. kriedových príloh.
HÁLA, B.: Fonetika v teorii a v praxi. 1. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1975. 482 s.
MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969. 424 s.
ROMPORTL, M.: Základy fonetiky. 1. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1973. 162 s.
SABOL, J.: Sústava suprasegmentálnych javov spisovnej slovenčiny. In: Studia Academica Slovaca. 4. Prednášky XI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, ALFA 1975, s. 373—393.
SABOL, J.: O tempe reči. Kultúra slova, *10,* 1976, s. 17—21.

Viacslovné termíny a frazeologizmy

MARTA MARTONOVÁ

V terminologickej slovnej zásobe dôležité miesto zaujímajú viacslovné termíny. Napriek tomu však viacslovné pomenúvacie jednotky nemajú dosiaľ v našej lingvistickej teórii jednotné hodnotenie.

Už V. V. Vinogradov správne upozornil, že viacslovné termíny sa svojím charakterom vymykajú z rámca frazeologických jednotiek a že ich treba „skúmať oddelene".[1] Vinogradovova klasifikácia frazeologických jednotiek sa súhlasne citovala desiatky rokov, a na tézu o oddelení viacslovných termínov od frazeologických jednotiek sa viac-menej zabúdalo.

Dnešné práce hodnotia viacslovné termíny dosť nejednoznačne. Existuje tu celý rad názorov, v ktorých sa špecifickosť viacslovných terminologických jednotiek buď vôbec nepriznáva, alebo sa uznáva len v obmedzenej miere. Väčšina prác tohto druhu opisuje viacslovné termíny podobne ako ostatné slovné spojenia. Nechýbajú ani názory, že viacslovné termíny patria medzi bežné syntagmatické spojenia typu *ísť rýchlo, malá kniha;* takto to vidí napríklad I. A. Mel'čuk, keď hodnotí pri viacslovných jednotkách kvantitatívne narastanie príznaku idiomatickosti.[2] S. I. Ožegov k voľným spojeniam priraďuje už len tie

[1] VINOGRADOV, V. V.: Russkij jazyk. Grammatičeskoje učenije o slove. Moskva, 1947, s. 26.

[2] MEĽČUK, I. A.: O termine ustojčivosť a idiomatičnosť. Voprosy jazykoznanija, 1960, s. 4.

spojenia, ktoré si zachovali v svojej výrazovej podobe „významovú priezračnosť".[3]

Ustálenosť viacslovných termínov nezostáva bez povšimnutia. Viacslovné termíny naozaj tvoria ustálenú jednotku, fungujúcu v jazyku vždy v tej istej podobe. Preto sa o viacslovných termínoch hovorí aj ako o „lexikálne ustálených slovných spojeniach" (Kučerová).[4] Ak sa berie do úvahy významový posun jednotlivých komponentov spojenia alebo celého výsledného komplexu, pokladajú sa viacslovné termíny za frazeologizmy, prípadne za frazeologizmy s rôznym stupňom frazeologizácie. Viacslovné termíny sa tak dostávajú medzi spojenia *biela vrana, tĺcť špačka*[5] a v širšom rámci medzi idiómy, obrazné spojenia a porekadlá. V daných prípadoch sa bezvýhradne uznáva frazeologizácia, ale špecifickosť viacslovných termínov sa temer nerešpektuje.

Frazeologizácia skutočne predstavuje prirodzený proces vnútrojazykového vývinu. V nej sa zvyčajne neprejavuje cieľavedomá a organizovaná účasť nositeľov jazyka. Význam frazeologických jednotiek jestvuje v našom vedomí aj bez priameho vzťahu k označovaným veciam; je tu iba sprostredkovaný vzťah k veci. Frazeologické jednotky skutočnosť väčšinou len hodnotia a dodávajú vyjadrovaniu často obrazný a expresívny charakter.

Viacslovné termíny naproti tomu nevznikajú takým istým historickým procesom ako frazeologické jednotky. Viacslovný termín vzniká na základe zovšeobecnenia podstatných znakov pojmu ako výsledok tvorivosti poznávajúceho kolektívu. Termíny tvoríme, upravujeme, ustaľujeme a normalizujeme. Viacslovné termíny podobne ako aj ostatné termíny majú svoj presný, definovateľný význam. Expresivita a obraznosť v terminológii nemá svoj pôvodný zmysel (opačného názoru je však E. N. Prochorova[6]).

Preto možno právom povedať, že viacslovné termíny majú vo vzťahu k frazeologickým jednotkám odlišnú hodnotu. Porovnaním obidvoch jazykových jednotiek sa vlastne dostávame do rozdielnych oblastí. Viacslovné termíny a frazeologické jednotky rozdielne vznikajú, majú rozdielne kvality, rozdielne v jazyku fungujú a vyvíjajú sa. Ak sa navzájom tieto jednotky prirovnávajú, tak len pre ich štruktúrnu podobnosť. Diametrálne sa však líšia svojou funkciou.

---

[3] OŽEGOV, S. I.: O strukture frazeologii. In: Leksikografičeskij sbornik, II. Moskva, 1957, s. 51—52.

[4] KUČEROVÁ, E.: Z problematiky slovných spojení. In: Štúdie z porovnávacej gramatiky a lexikológie. Bratislava, 1974.

[5] LAPÁROVÁ, V.: Ustálené spojenia a frazeologické jednotky, ich podstata a hranica. In: Lexikografický zborník, Bratislava, 1953.

[6] PROCHOROVA, E. N.: O frazeologičeskoj prirode sostavnych terminov. In: Issledovanija po slavianskoj filologii. Moskva, 1974.

Viacslovné termíny vo svojej podstate sú predovšetkým výrazne pomenúvacie (nominatívne) jednotky. Podobne ako jednoslovné termíny označujú konkrétne skutočnosti s presne vymedzeným obsahom. Odlišnosť od jednoslovných termínov je len vo viacslovnosti výrazu, t.j. vo forme. Pre formu viacslovných termínov platia bežné syntaktické pravidlá. Formálne rozčlenenie je ustálené. Forma viacslovných termínov už ako taká jestvuje väčšinou od samého začiatku fungovania termínu. Komponenty viacslovného termínu po utvorení spojenia stratili svoj pôvodný význam a termín má význam len ako celok. Počas ďalšej existencie viacslovné termíny podliehajú často univerbizačným procesom, prípadne sa aj ináč upravujú (vznik skratiek). Viacslovné termíny však za nijakých okolností nestrácajú svoju základnú nominatívnu funkciu.

Popri nominatívnej funkcii majú viacslovné termíny aj výraznú a charakteristickú terminologickú funkciu, danú miestom termínu v istej terminologickej sústave. Terminologickosť je vlastne zosilnená nominatívnosť, pretože je vedome určená a prísne systémová. Termín musí spĺňať určité požiadavky. V ideálnom prípade termín je jednoznačný, nesynonymný, operatívny a pod. Ak tieto ideálne požiadavky termín nespĺňa, zasahuje zvyčajne norma. Normalizácia termínov je vôbec pre terminologickú lexiku príznačná. Pri normalizácii sa ustaľuje nielen podoba termínu, ale i jeho obsah. Obsah termínu sa fixuje v definícii. Viacslovnému termínu zodpovedá definícia vystihujúca jeho obsah ako celok.

Viacslovné termíny môžu mať niektoré črty charakteristické pre frazeologické jednotky: sú ustálené, zmenil sa význam komponentov, uplatnila sa obraznosť a pod. Predsa však ich funkcia a konkrétny prejav je odlišný.

Rôznorodosť náhľadov na viacslovné termíny má odraz i v nejednotnom označovaní. Popri názve *viacslovný termín* používajú sa označenia *združené pomenovanie, terminologické združené pomenovanie, zložené pomenovanie, komplexné pomenovanie, lexikalizované terminologické pomenovanie, frazeologické pomenovanie, frazeologizmus, šablóna, terminologické súslovie* atď. Akékoľvek pokusy o spresnenie názvu nenašli dosiaľ širšie uplatnenie. Problém názvu je stále nevyriešený. Niektoré pokusy dokonca problém ešte skomplikovali. Je to napríklad málo úspešný pokus O.Mana, ktorý navrhol označovať viacslovné termíny ako *komplexné pomenovania* a medzi nimi rozlišovať *združené pomenovania a multiverbálne pomenovania.*[7]

Problematika viacslovných termínov si vôbec zasluhuje väčšiu pozornosť. Dobré výsledky pri jej riešení dosahujú tie práce, ktoré sa

[7] MAN, O.: Struktury víceslovných (komplexních) pojmenování v ruštině. In: Sborník statí o jazyce a překládání. Praha, 1972.

opierajú o analýzu bohatého terminologického materiálu. Lingvista terminológ má tú výhodu, že pri hodnotení terminologických jednotiek zostáva celkom prirodzene v oblasti terminológie. Jeho hodnotenie sa nezačína pri syntagmatických spojeniach ani pri bežných ustálených spojeniach. O frazeologickosti v bežnom slova zmysle vlastne nerozmýšľa. Aj preto mohol A. N. Kožin vysloviť smelú tézu, že „viacslovné termíny k frazelogizmom vôbec nepatria".[8]

Katedra jazykov, Vysoká škola dopravná
Žilina

Znelostná asimilácia v prevzatých slovách II

(Kapitoly zo slovenskej ortoepie)

ÁBEL KRÁĽ

Vo výslovnosti slov, ktoré sa začínajú na skupinu *ex-*, utvorila sa v spisovnej slovenčine z hľadiska zákonitostí znelostnej asimilácie osobitná situácia. Naposledy písal o tejto problematike Š. Krištof (1964). Poukázal na nepresnosť pravidla, že „písmeno x sa vyslovuje ako *ks* alebo *gz*. Ako *gz* sa vyslovuje v spojení *ex-* pred samohláskou alebo pred spoluhláskou *h*" (Pauliny, 1960, s. 23). Š. Krištof formuloval takéto pravidlá výslovnosti *x:* „1. Písmeno *x* vyslovujeme ako *gz* v spojení *ex-* pred samohláskami a znelými spoluhláskami ... 2. Písmeno *x* sa vyslovuje ako *ks* v ostatných prípadoch (napr. v izolovanom postavení v abecede, matematike; na absolútnom začiatku a konci slov ...; medzi dvoma samohláskami ...; pred neznelými spoluhláskami ...)" (Krištof, 1964, s. 103).

Aj toto pravidlo treba ešte spresniť. Písmeno *x* stojí totiž medzi dvoma samohláskami rovnako v slovách *exámen, exulant* ako v slovách *oxidovať, taxa, (z) praxe* (u Krištofa sa tieto prípady zahŕňajú do pravidla 1), takže by sa tu všade malo podľa toho vyslovovať *gz*, čo by, pravdaže, nebola spisovná výslovnosť. Nevyslovujeme [ogzidovať, tagza, pragze], ale iba [oksidovať, taksa, prakse]. Písmeno *x* stojí medzi dvoma samohláskami, ba dokonca aj po samohláske *e* napr. v slove *sexagezimálny,* a predsa sa tu v spisovnej slovenčine vyslovuje *ks:* [seksagezimálni]. V článku Š. Krištofa sa okrem toho nesprávne

[8] KOŽIN, A. N.: Terminy-slova i terminy-frazeologizmy. In: Trudy Samarkandskogo universiteta, nová séria, č. 178, Samarkand, 1970.

pripúšťa aj výslovnosť [eksminister, eksmajster] ako spisovná. Autor to vysvetľuje tak, že sa tu vtedy po *ex-* robí krátka prestávka. Lenže výslovnosť týchto slov s prestávkou po predpone *ex-* (ak sa vôbec vyskytne) je už príznaková — spolu s príslušnou intonáciou dáva týmto slovám ironizujúci význam. Tu sa nespisovný fonetický prvok (prestávka po predpone, resp. odčlenenie predpony od základu slova, alebo jednoducho iba výslovnosť bez znelostnej asimilácie) využíva v spisovnom prejave na dosiahnutie zvláštneho komunikačného cieľa, pričom vonkajším znakom príznakovosti je najmä osobitná intonácia. Inak je v spisovnej slovenčine výslovnosť slova *exminister* ako [eksminister] nesprávna.

O výslovnosti „x" v spisovnej slovenčine možno formulovať tieto pravidlá:

A) V cudzích a prevzatých slovách sa *x* vyslovuje ako [gz] v spojení *ex-*, ak *ex-* stojí na absolútnom začiatku slova a ak nasleduje samohláska alebo znelá spoluhláska. Slová ako *exámen, exhalát, exogénny* vyslovujeme [egzámen, egzhalát, egzogé>ni]. Podobne sa *x* vyslovuje ako [gz] aj na absolútnom konci slova, ak nenasleduje prestávka a ak sa nasledujúce slovo začína na znelú hlásku. Spojenia *prax má, box a lyžovanie, ex lex* vyslovujeme [pragz‿má, bogz‿a‿lyžovaňje, egz‿leks].

B) Písmeno *x* vyslovujeme (resp. čítame) ako [ks] v ostatných prípadoch, t.j. pred neznelou spoluhláskou *(dextrín, expanzia, explózia, exponovaný, juxtapozícia, textil, text)*, pred prestávkou *(bórax, box, prax, reflex)* alebo na absolútnom konci slova, ak sa nasledujúce slovo začína na neznelú spoluhlásku *(prax v škole, box trvá dve minúty)*, na absolútnom začiatku slova (napr. v slovách *Xaver, xantipa, xenón, xerografia, xylofón)*, vnútri slova, ak po *x* nie je morfematická hranica a ak nejde o absolútny začiatok slova so skupinou *ex- (lexéma, oxidácia, epoxid, plexisklo, sexagezimálny)*, alebo ak *x* stojí pred ohýbacou alebo slovotvornou príponou *(bóraxový, boxer, boxovať, epizeuxa, fixatív, fixný, reflexia, taxa)*. V uvedených prípadoch sa vyslovuje (dekstrín, ekspanzi‿a, explózi‿a, eksponovaní, jukstapozíci‿a, tekstil, tekst; bóraks, boks, praks, refleks; praks f‿škole, boks‿trvá dve minúti; ksaver, ksantipa, ksenón, kserografi‿a, ksilofón; lekséma, oksidácia‿a, epoksit, pleksisklo, seksagezimálni; bóraksoví, bokser, boksovať, epize‿uksa, fiksáci‿a, fiksatíu, fiksní, refleksi‿a, taksa].

3. V prevzatých slovách sa znelostná asimilácia uskutočňuje aj v prípadoch, keď sa vnútri slova stretnú dve alebo tri spoluhlásky, ktoré v domácich slovách nemôžu stáť vedľa seba. Tak je to v slovách *Aztékovia, angström, augsburský, Desdemona, ekzém, fosgén, gangster, Habsburg, krepdešín, landsberský, Lesbos, lesbický, presbyter, presbyterián, plebs, röntgen, rotbartka, synekdocha, Volfgang, wartburg* atď.

Vyslovujeme [astékovja, aŋkström, a‿ugzburskí (aų-), dezdemona, egzém, fozgén, gaŋkster, habzburk, krebdešín, lanzberskí, lezbos, lezbická, prezbiter, prezbiteri‿án, pleps, röndgen (ren-), rodbartka, sinegdoxa, volwgaŋk, vardburk] atď. V Príručke slovenského pravopisu pre školy sa slovo *ekzém* chybne uvádza v skupine slov, ktoré „píšeme podľa zásad slovenského pravopisu, t. j. podľa ich dnešnej slovenskej výslovnosti" (Oravec — Laca, 1973, s. 93), lebo v spisovnej slovenčine vyslovujeme [egzém].

4. Znelostná asimilácia sa uskutočňuje niekedy v prípadoch, keď sa neznelá spoluhláska (zvyčajne *s*) nachádza v koreni slova medzi dvoma samohláskami *(mesalín, visáž, hosana/hosanna, resorpcia, resorbovať)*, a to niekedy aj v slovách, kde v pôvodnom (odovzdávajúcom) jazyku bolo *ss* a vyslovovalo sa [s] ako v slove *mesalína (Messalina)*. Vyslovuje sa teda [vizáš, hozana, rezorpcia‿a, rezorbovať, mezalína]. Výslovnosť [mezalína] zaznamenáva aj Ivanová-Šalingová (1972, s. 393). Podobne v slovách *maestoso, spirituoso, resumé* ustaľuje sa v spisovnej slovenčine výslovnosť [ma‿estózo, spiritu‿ózo, rezümé]. Slovo *vernisáž* sa ustálene vyslovuje iba so *s*, t. j. [vernisáš], hoci v slove *visáž* sa zasa ustálila výslovnosť [vizáš].

V slovách s pôvodným *ss* sa v spisovnej slovenčine vo väčšine prípadov zachovala výslovnosť so [s], hoci sa v slovenčine píšu iba s jedným *s: asimilácia* (lat. *assimilatio), cesia (cessus), oposum (opossum), asistent (assisto), koncesionár (concessio), konfesionálny (confessio), esencia (essentia), komposesor (possessor), fisúra (fissum).* Vyslovujeme teda [asimiláci‿a, cesi‿a, oposum, asistent, koncesi‿onár, konfesi‿onálni, esenci‿a, komposesor, fisúra].

V slovách, v ktorých podľa dnešnej pravopisnej normy slovenčiny píšeme *ss*, vyslovujeme bezvýnimočne iba [s]. Píšeme *pianissimo, glissando*, vyslovujeme [pi‿anisimo, glisando].

V mnohých prípadoch sa za pôvodné *s* (zriedkavejšie aj *ss)* dnes už aj píše iba z v súlade so spisovnou výslovnosťou. Tak je to v slovách *muzulman* (tu sa ešte pripúšťa aj tvar *musulman;* porov. Slovník slovenského jazyka II, 1960, s. 201), *burza, cenzor, dezertér, dezideratum, dezignovať, dizertácia, dorzálny, exkurzia, kauzálny, klauzula, konverzácia, konzul, kozmos, kríza, múza, muzikant, muzikológia, múzeum, nazalizácia, nazalizovať sa, nazálny, perzekúcia, senzitívny, senzualizmus, senzus* atď. Práve tieto prípady ukazujú, že zmena pôvodne neznelej spoluhlásky na znelú v pozícii medzi dvoma samohláskami a v susedstve zvučnej hlásky (v prevzatých slovách) nie je v slovenčine výnimočná, ale naopak, je veľmi rozšírená a je jednou z charakteristických čŕt prejavujúcich sa pri preberaní cudzích slov do slovenčiny. Neuskutočňuje sa podľa podmienok a zákonitostí znelostnej asimilácie, ako sa prejavuje dnes v domácich slovách, no je to nepochyb-

ne zmena súvisiaca s kombinatorikou hlások a odohrávajúca sa na pozadí znelostnej asimilácie. V kapitole Preberanie cudzích slov a znelostná asimilácia (Kráľ, 1976, s. 200) sme ju kvalifikovali ako eufonickú zmenu vyrovnávania hlások v znelosti a dokumentovali sme ju príkladmi *personál, šansón, exogénny* — vo výslovnosti [perzonál, šanzón, egzogé>ni].

Do osobitnej skupiny možno zhrnúť prevzaté slová, v ktorých sa po zvučných spoluhláskach píše *s*. V súhlase s tým, čo sme práve uviedli, pozorujeme silnú tendenciu vyslovovať pri zvučnej spoluhláske iba *z*. Tak je to dnes v slovách *forsytia, garsoniéra, konsonant, konsonovať, konsonancia, in extenso, nelson, persifláž, persóna, personál, personalita, personalizmus, personifikovať, persuázia, skansen* (v pravopise sa pripúšťa i tvár *skanzen* — SSJ VI, 1968, s. 96), *šansón*, šansoniér, šansoniérka, tyrsus, (vice) versa, versus* atď. Vyslovujeme: [forzyti‿a, garzoni‿éra, konzonant, konzonovať, konzonanci‿a, in‿ekstenzo, nelzon, perzifláš, perzóna, perzonál, perzonalista, perzonalizmus, perzonifikovať, perzu‿ázi‿a, skanzen, šanzón, šanzoňi‿ér, šanzoňi‿érka, tirzus, (vice) verza, verzus] atď. Vo vyššom štýle pripúšťame výslovnosť [in‿ekstenzó]. Takto môžeme vysvetliť aj výslovnosť slova *blankvers* v nepriamych pádoch, t. j. v tvaroch *blankversu, blankversom* atď. oproti výslovnosti slov, v ktorých koncové *-s* nasleduje po samohláske, ako je v slove *dres, dresu, dresom* atď. Vyslovuje sa totiž [blankvers, blankverzu, blankverzom], ale [dres, dresu, dresom] atď.

Naproti tomu v slovách *islam, island, osram, jansenizmus, Komsomol, osmóza,* v ktorých je poradie týchto hlások opačné, sa znelostná asimilácia neuskutočňuje. Vyslovujeme [islam, islant, osram, jansenizmus, komsomol, osmóza]. H. Bartek žiadal vyslovovať [izlam, izlant] (Bartek, 1944, s. 257). Slovo *kvisling* sa však ustálene vyslovuje so *z*: [kvizliŋk].

5. V niektorých nárečiach sa pred zvučnými spoluhláskami často asimilujú aj iné neznelé spoluhlásky. Napríklad slová *krieda, matrac, plomba* sa výslovujú [grieda, madrac, blomba]. To, pravdaže, nie je spisovná výslovnosť. Vyskytujú sa aj zmeny hláskových skupín. Tak sa v nárečiach vyslovuje [lobda] miesto [lopta]. V niektorých nárečiach sa uskutočnila opačná zmena v slove *oblátka* — niekedy sa vyslovuje [oplátka]. Zriedkavejšie sa v nárečiach neznelé spoluhlásky v postavení medzi samohláskami nahrádzajú znelými. Vyslovuje sa [fodografovať], resp. [podografovať], [pečaďiť] a pod. V spisovnej slo-

* Poznámka redakcie: Výslovnosť slov typu *resorpcia, konsonant, personál, šansón* so spoluhláskou *s* je častejšia. Pri jej kodifikácii nemožno tento fakt obísť. Okrem toho treba brať do úvahy, že aj jazykovo osobitne neškolení používatelia jazyka vyslovujú napr. [persónka], a nie [perzónka].

venčine sa pripúšťa iba výslovnosť [krieda, matrac, plomba, lopta, loptovať sa, loptové hri, oblátka, fotografovať, pečatiť].

6. V prevzatých slovách, v ktorých *s, š* (resp. aj iné neznelé spoluhlásky) stoja pred slovotvornou príponou *(flaut-ista, kongres-ista, parnas-izmus, revanš-izmus)*, pred pádovou príponou *(prax-e, prax-i, prax-ou)*, resp. pred koncovou samohláskou podstatného mena *(adresa, baronesa, melasa, noblesa, promesa, pirueta, rasa, rímsa;* pričom pre výslovnosť slov s predchádzajúcou zvučnou spoluhláskou môže byť rozhodujúca tendencia vysloviť celú skupinu znelo — porov. výslovnosť [blanverzu], v nesklonných slovách končiacich sa na *-é (atašé, hašé, matlasé, plisé)*, v prevzatých slovách končiacich sa na *-us, -os, -as, -es (Pegasus, lapsus, Xerxes)* a v slovách končiacich sa na *-ér (necesér, retušér, režisér)* sa znelostná asimilácia (resp. zámena neznelej spoluhlásky znelou) neuskutočňuje. V spisovnej slovenčine sa ustálila výslovnosť [flautista, kongresista, parnasizmus, revanšizmus; prakse, praksi, praksou; adresa, baronesa, melasa, noblesa, promesa, pirueta, rasa, rímsa; atašé, hašé, matlasé, plisé; pegasus, lapsus, kserkses; nesesér, retušér, režisér]. V spisovnej slovenčine sa nepokladá za správnu výslovnosť [režizér].

Pri preberaní a zdomácňovaní cudzích slov sa dnes v slovenčine najsilnejšie prejavuje zákonitosť, že cudzie hlásky sa nahrádzajú najbližšími príbuznými domácimi hláskami a že pre znenie slova v slovenčine nie je rozhodujúci pravopis, ale výslovnosť v pôvodnom (odovzdávajúcom) jazyku, ak to neprotirečí zákonitostiam kombinatoriky hlások v slovenčine. Spoluhláskové skupiny, ktoré sa nevyskytujú v koreni domácich slov, sa veľmi často menia. Mnoho zmien možno vysvetliť aj zákonitosťami znelostnej asimilácie v spisovnej slovenčine, iné zasa hodnotíme ako eufonické zmeny vyrovnávania hlások v znelosti.

Úplné zachovanie pôvodnej výslovnosti slova alebo slovného spojenia v slovenskom kontexte sa pripúšťa len vtedy, keď takéto slovo alebo slovné spojenie možno v danom kontexte hodnotiť ako citát.

Na odhalenie a podrobnejšie opísanie všetkých zákonitostí vo výslovnosti prevzatých slov v spisovnej slovenčine bude treba ďalšie štúdium. Bude užitočné všimnúť si pritom aj stav v češtine, ako ho zachytávajú najnovšie ortoepické práce (Výslovnost spisovné češtiny II, Ondráčková — Romportl, 1975).

Kabinet fonetiky
Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava

LITERATÚRA

BARTEK, H.: Správna výslovnosť slovenská. Bratislava—Martin 1944, 316 s.
IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M.: Malý slovník cudzích slov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1972, 622 s.
KRÁĽ, Á.: Preberanie cudzích slov a znelostná asimilácia. Kultúra slova, 10, 1976, s. 197—202.
KRIŠTOF, Š.: O výslovnosti x. Slovenská reč, *29,* 1964, s. 102—104.
ORAVEC, J. — LACA, V.: Príručka slovenského pravopisu pre školy. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, 598 s.
PAULINY, E.: Krátka gramatika slovenská. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1960, 191 s.
ONDRÁČKOVÁ, J. — ROMPORTL, M.: Kvalita samohlások přejatých slov v českém kontextu z hlediska výslovnostního. Naše řeč, *58,* 1975, s. 113—117.
Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV, I. diel 1959, 815 s.; II. diel 1960, 647 s.; VI. diel 1968, 331 s.
Výslovnost spisovné češtiny II. Pozri správu R. Buchtelovej a L. Švestkovej in: Jazykovědné aktuality, *12,* 1975, s. 138.

ROZLIČNOSTI

Stranovedenije — reálie alebo krajinoveda?

Ruština sa stala po druhej svetovej vojne nielen dorozumievacím prostriedkom v medzinárodnej politickej a hospodárskej sfére, ale aj predmetom sústredeného lingvistického záujmu. Intenzívne sa začala rozpracúvať aj teória vyučovania ruštiny ako nematerinského jazyka. V roku 1967 na pôde práve založenej Medzinárodnej asociácie učiteľov ruského jazyka a literatúry sa vyzdvihla požiadavka modernej metodiky spájať vyučovanie cudzieho jazyka so štúdiom civilizácie národa, nositeľa tohto jazyka. Takýto aspekt sa u nás čiastočne uplatňoval pri štúdiu klasických jazykov a nachádzali sme ho v príslušných učebniciach vo forme komentárov pod nadpisom *reálie (rímske reálie,* resp. *grécke reálie).* Týmto termínom sa rozumeli poznatky o živote a kultúre príslušného národa; vecné poznatky o niečom (SSJ III, s. 706). Slovo *realija* s rovnakým významom pozná aj ruština (VRSS IV, s. 200). Napriek tomu pri nástupe novej učebnej disciplíny na tribúny domácich a medzinárodných kongresov i na stránky odbornej tlače poprední ruskí metodici a lingvisti „neoprášili" starý termín *realija,* ale pomenovali ju *stranovedenije.*

Slovo *stranovedenije* existovalo v ruštine aj predtým, ale vo význame „zemepis určitej krajiny, oblasti, regionálny zemepis" (SRJ IV, s. 386). V súlade s týmto výkladom i Veľký rusko-slovenský slovník prekladá slovo *stranovedenije* dvojslovným názvom *regionálny zemepis* (IV, s. 727). Nový význam tohto starého slova sa mimoriadne rýchle udomácnil vo vedeckých i učiteľských kruhoch napriek tomu, že interpretácia tohto termínu dodnes nie je celkom jednotná.

Pri širšom chápaní sa termínom *stranovedenije* rozumie každá vedná disciplína, ktorá sa zaoberá istou krajinou, t. j. napr. zemepis, demografia, etnografia, ekonomika, sociológia, umenie, dejiny aj literatúra a pod.

Pri užšom chápaní sa uvádzajú len tie údaje o krajine, ktoré sú potrebné na realizáciu komunikácie a ktoré pozná priemerný nositeľ daného jazyka. Pre takéto zúžené chápanie sa v odbornej literatúre zaviedol termín *lingvostranovedenije*. Predmetom štúdia tejto časti „stranovedenija" je predovšetkým bezekvivalentná lexika, živé rečové formuly (príslovia, porekadlá, hádanky), štandardné rečové situácie, štandardné gestá a pod.

Kvôli úplnosti informácie treba konštatovať, že slovo *realija*, i keď sa používa zriedka, je plne spisovné slovo a naďalej funguje v ruskej odbornej reči.

O problematike „stranovedenija" bolo uverejnených veľa štúdií a monografií a zaoberá sa ňou aj veľký počet praktických príručiek. Slovenskí rusisti písali o tejto otázke najmä na stránkach časopisu Ruštinár. V prvej publikovanej informácii (Kučerová, 1971, s. 314) autorka používa transliterovaný ruský termín *stranovedenije*, upozorňuje na zaužívaný termín *reálie* a súčasne navrhuje považovať o novom vhodnom pomenovaní.

Ďalšia prax ukázala, že v ústnych i písomných prejavoch naozaj ťažko vystačíme s termínom *reálie* predovšetkým preto, že toto slovo je derivačne neproduktívne: netvorí sa z neho prídavné meno ani iné odvodeniny, ba nie je schopné fungovať ani ako súčasť kompozít. Okrem toho sa u časti nášho učiteľstva stotožňuje s tradičným, pomerne úzkym chápaním obsahu tohto slova. Napokon nepomenúva ani vyučovaciu disciplínu, ani vednú disciplínu, len isté poznatky. Preto pokladáme za zákonité, že jazyková prax utvorila nové pomenovanie: *krajinoveda, krajinovedný* (ako ekvivalenty slov *stranovedenije* a *stranovedčeskij*), t. j. kompozitá utvorené analogicky podľa pomenovaní *mravoveda, prírodoveda, umenoveda, vlastiveda, zdravoveda,* ktoré spolu s príslušnými adjektívami *mravovedný, prírodovedný, umenovedný, vlastivedný, zdravovedný* kodifikuje výkladový Slovník slovenského jazyka.

Vychádzajúc z potrieb teórie a praxe cudzojazyčného vyučovania

a prikláňajúc sa k názoru, že úloha jazykovedca nespočíva v tom, aby jednému z existujúcich pomenovaní priznal spisovnosť na úkor ostatných, ale v tom, aby našiel v príslušnom jazyku rovnocenné varianty a kodifikoval ich (Jeskova, 1972 , s. 123—124), prihovárame sa za to, aby v spisovnej slovenčine mali „domovské právo" pomenovania *krajinoveda* i *reálie*.

V teórii a praxi cudzojazyčného vyučovania navrhujeme termínom *krajinoveda* pomenovať vednú disciplínu, ktorá skúma poznatky o príslušnom národe (krajine) z hľadiska potrieb vyučovania daného jazyka ako cudzieho, a termín *reálie* ponechať ako zovšeobecňujúce pomenovanie takýchto poznatkov.

Ruský termín *lingvostranovedenije* navrhujeme prekladať ako *jazyková*, príp. aj *lingválna krajinoveda*.

Ľ. Benediková

LITERATÚRA

DOROŤJAKOVÁ, V. a kol.: Veľký rusko-slovenský slovník IV. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968, 792 s.

JESKOVA, N. A.: O principach sostavlenija russkogo normativnogo slovaria orfoepičeskogo tipa. Voprosy jazykoznanija, *21,* 1972, č. 3, s. 123—124.

KUČEROVÁ, E.: Leningradské sympózium o „stranovedenii". Ruštinár, roč. VI (XIX), 1971, č. 10, s. 314—316.

Slovar' russkogo jazyka. Red. L. L. Kutina — V. V. Zemkova. Moskva, Gossudarstvennoje izdateľstvo inostrannych i nacionaľnych slovarej 1961, IV tom.

Slovník slovenského jazyka III. 1. vyd. Red. Š. Peciar, Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1963, 912 s.

SPRÁVY A POSUDKY

Preklad a kontext

(Na margo prekladu Prekliatych kráľov)

Čitateľsky nepochybne veľmi vďačný historický román francúzskeho autora Maurica Druona *Prekliati králi* vyšiel v pomerne krátkom časovom odstupe už vo dvoch vydaniach: 1. vyd. r. 1969 vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ, 2. vyd. v tom istom vydavateľstve r. 1974. Je to pomerne rozsiahle dielo

(u nás vyšlo v troch zväzkoch — v 2. vyd. spolu vyše 1300 strán), ktoré nielen zaujme podrobným opisom pestrých a často pohnutých osudov a dobrodružstiev z prostredia francúzskeho a anglického kráľovského dvora, ale mnohému čitateľovi umožní poučiť sa o histórii, diplomacii a politike západnej Európy 14. storočia.

Slovenská verzia románu je dielom troch prekladateľov (Ľ. Škanderová, M. Kosová, J. Koso). Dielom záslužným a napriek istým nedostatkom v preklade, ako aj v redakčnom spracovaní vcelku aj úspešným. Na niektoré z nich chceme upozorniť preto, aby sa mohli odstrániť pri prípadnej ďalšej reedícii románu, a tiež preto, že nejde o javy izolované, vyskytujúce sa iba v tomto preklade, lež o problémy všeobecné, robiace ťažkosti viacerým prekladateľom a redaktorom. Máme na mysli predovšetkým vplyv kontextu na výber ekvivalentu za cudzojazyčné slovo a využitie kontextu pri identifikácii niektorých posunov.

Termín kontext sa zvyčajne používa vo dvoch významoch:

1. jazykové okolie daného výrazu a 2. širšia mimojazyková skutočnosť alebo situácia. V niektorých konkrétnych prípadoch sa uplatňuje iba jeden z uvedených dvoch významov, veľmi často však je kontext súhrnom jazykového okolia i mimojazykovej situácie.

Pre naše úvahy má určitý význam to, že pri príprave druhého vydania sa text prekladu upravoval. Na ilustráciu uvedieme niekoľko príkladov týchto úprav.

Úpravy v lexikálnej oblasti: *Zo všetkých miestností najútulnejšou mu pripadala zasadacia sieň Rady.* (1. vyd., I. zväzok, s. 309) — *Zo všetkých miestností najútulnejšou mu prichodila zasadacia sieň rady.* (2. vyd., I, s. 247); *Júnová noc začala blednúť; na východe štíhly šedivý pásik oznamoval zoru.* (1. vyd., II, s. 234) — *Júnová noc začala blednúť; na východe tenučký sivý pásik oznamoval zoru.* (2. vyd., II, s. 188); *so špicatým nosom* (1. vyd., II, s. 239) — *s končitým nosom* (2. vyd., II, s. 191); *snažil sa zachovať dôstojnosť* (1. vyd., III, s. 297) — *usiloval sa zachovať dôstojnosť* (2. vyd., III, s. 235). Slovotvorné úpravy: *posteľové závesy* (1. vyd., I, s. 318) — *posteľné závesy* (2. vyd., I, s. 253).

Úpravy v štylistickej oblasti zväčša znamenajú aj adekvátnejšie vystihnutie francúzskej pôvodiny: *Bola by ochotná dať zo svojho života slzy, modlitby a almužny, aby u Boha vykúpila za túto veľkú cenu Ľudovítovu dušu.* (1. vyd., II, s. 233) — *Bola by ochotná dať celý svoj život, slzy, modlitby a almužny, aby u Boha vykúpila za túto veľkú cenu Ľudovítovu dušu.* (2. vyd., II, s. 187); *Regent zajíma v ťažení zajatca.* (1. vyd., II, s. 364) — *Regent si odvádza zajatca.* (2. vyd., II, s. 289); *A v nedôverčivej Mortimerovej duši skrsla myšlienka, ktorá by viedla k jeho smrti, ak by sa hlbšie zahniezdila.* (1. vyd., III, s. 286) — *A v nedôverčivej Mortimerovej duši skrsol plán, ktorý skôr či neskôr uskutoční.* (2. vyd., III, s. 227); *Biskupi si podkasali trojnásobne vyšívané odevy a stúpali do veže.* (1. vyd., III, s. 296) — *Biskupi si podkasali tri vyšívané odevy a stúpali hore do veže.* (2. vyd., III, s. 234). V druhom vydaní sa opravili aj pravopisné nedostatky: *pokračoval v dobíjaní územia* (1. vyd., II, s. 348) — *pokračoval v dobýjaní územia* (2. vyd., II, s. 277).

Úprava textu pred druhým vydaním sa však na počudovanie nedotkla chýb a dosť závažných výrazových posunov, ktoré sú zjavné pri trocha pozornejšom

čítaní aj bez konfrontácie s pôvodinou. Tieto posuny porušujú kontextovú súvislosť, vnášajú do situácie cudzie a nezvyčajné prvky, ktoré pri vnímaní textu pôsobia rušivo. Z hľadiska prekladateľa ide vo veľkej väčšine prípadov o zanedbanie kontextu pri výbere ekvivalentu cudzojazyčného východiskového slova a v mnohých prípadoch aj o nedostatočné využívanie bežne prístupných slovníkov, či už prekladových alebo výkladových. Takto vznikajú nedostatky, ktoré sa čitateľovi javia ako „poruchy" kontextu, kontextové anomálie, pôsobiace v texte ako cudzie, nezvyčajné alebo neznáme prvky, znejasňujúce text a vyvolávajúce otázky a pochybnosti. Na niekoľkých príkladoch citovaných z 2. vydania Prekliatych kráľov chceme ilustrovať porušené vzťahy kontextu a výrazu.

Cestujúci vchádzajú do Londýna: *Prvá vec, ktorú Guccio zbadal, bola krvavá ľudská hlava, nastoknutá na jednej z pík, ktoré sa ježili okolo brán... Čudné privítanie pre cudzincov, — povedal Guccio. — Spôsob, ako im dať vedieť, že vôbec neprichádzajú do mesta kordov a jemnosti.* (I, s. 100) Nejasnosť vyvoláva spojenie *mesto kordov*, ktoré zjavne nezapadá do kontextu. V origináli je *une ville de fleurette*. Fleurette značí galantné reči a príslušná pasáž by teda mala znieť: *vôbec neprichádzajú do mesta galantných rečí a jemností.* Posun vznikol zámenou paroným *fleurette* a *fleuret*. Pri niektorých príkladoch odcitujeme aj správny ruský preklad. Chceme tým ukázať, že nejde o neprekonateľné jazykové prekážky: *v etom gorode ne v chodu komplimenty i laski* (Železnyj korol', Moskva 1957, s. 122).

Podobný je ďalší prípad: *Nogaret zachoval listy vyslancov i minúty vypočúvania, policajné hlásenia.* (I, s. 173) Medzi písané dokumenty (listy vyslancov a policajné hlásenia) sú tu vklinené minúty vypočúvania, ktoré v slovenčine vnímame na časovej rovine. Namiesto spojenia *minúty vypočúvania* (ide o chybný výber významu viacvýznamového slova) má správne byť *protokoly o vypočúvaní*. Ruský preklad: *zapisi doprosov* (Železnyj korol', s. 217).

Iný príklad: *K hradu sa blíži neznámy posol: Odkiaľ prichádza? — spýtal sa kráľ. — Neviem; nemôžem rozoznať jeho zbrane.* (I, s. 156). Identifikovať posla podľa jeho zbraní je nezvyčajné a takmer nemožné. Skôr sa to dalo podľa erbu, ktorý mal každý oficiálny posol na šatách, ako to v origináli uvádza historická poznámka č. 19, ktorá, žiaľ, zostala nepreložená. Viacvýznamové slovo *armes* je tu použité vo význame „erb" (a nie „zbraň"). Ruský preklad: *ne razgľažu gerba* (Železnyj korol', s. 197). Na inom mieste je za *armes* správne *erb: spečatil svoje sľuby pečaťou, na ktorej bol anglický a francúzsky erb spojený* (III, s. 447).

Zriedkavo sa stáva, že viacvýznamové francúzske slovo sa v slovenčine prekladá ekvivalentom, ktorý nemá ani jeden z významov východiskového slova: *...vstúpila Béatrice d'Hirson do jedného krámika, ktorý mal pre poučenie namaľovanú na plechovom štíte veľkú sviečku.* (I, s. 161). *Pre poučenie* (franc. *pour enseigne*) je z hľadiska kontextu nepotrebný (redundantný) prvok. Adekvátnejší by bol preklad: *ktorý mal ako vývesný štít veľkú sviečku z maľovaného plechu.*

Ďalší príklad: *Gucciova milá býva v schátranom vidieckom kaštieli. Starý, nepekný kaštieľ v Gucciových spomienkach opeknieva. Po dlhšom čase ho Guccio znova vidí a má pred očami jeho skutočnú podobu. Škaredosť domu v Gucciových očiach však mizne, keď sa pri ňom objaví krásna a milovaná*

žena: Aká krásna! pomyslel si Guccio; a dosiaľ ma neprestala ľúbiť. Potom jašterice z múru odbehli a veže majera nadobudli pre Guccia rozmery spomienky (I, s. 191). Kde sa tu vzali jašterice? Nikde o nich nebola reč, v danej súvislosti sa zjavia celkom prekvapujúco. V skutočnosti tu totiž nejde o jašterice (franc. *lézard*), lež o pukliny v múroch (franc. *lézarde*). Zmysel vety je teda: *Tu sa pukliny v múroch zahradili a veže majera nadobudli pre Guccia rozmery spomienky.* Ruský preklad: *I vdrug steny, pokrytyje izvilistym uzorom treščin, stali sovsem gladkimi a bašenki vyrosli do prežnich, vesennich razmerov* (Železnyj korol', s. 241).

Nasledujúce príklady sú ilustráciou nebezpečenstva, ktoré pre prekladateľa predstavujú tzv. zradné slová, t. j. slová s podobnou formou v obidvoch jazykoch, ale s rozdielnym významom: *V Siene, kde Guccio poznal niekoľko žien zamestnaných v galantérii, znovu sa prehrešil, no tentoraz už s menšími výčitkami.* (I, s. 296) Francúzsky výraz *galanterie* znamená zdvorilosť, galantnosť, ľúbostné pletky, a je teda z významovej stránky širší ako v slovenčine zastarané slovo *galantéria* s významom „úslužnosť ženám, galantnosť", nemá význam „obchod s drobným ozdobným tovarom", ktorý je dobre známy v slovenčine. V danom kontexte malo byť: *kde Guccio poznal niekoľko ľahkých žien.*

V slovenčine slovo *princ* označuje (mladého) člena kráľovského rodu, prípadne následníka trónu. Vo francúzštine má slovo *prince* okrem toho ešte význam „knieža, panovník". Práve tieto ekvivalenty sa mali použiť v pasáži: *Ale prisľúbil, že príde na veľký turnaj do Condé-sur-l'Escaut, kde sa prisľúbilo množstvo princov, medzi nimi i kráľ český.* (III, s. 238) Správne je preložené slovo *knieža* ako ekvivalent franc. *prince* v tomto prípade: *Ľudovít Bavorský prisahal, že sedem rokov bude brániť Eduardovo právo, a všetky nemecké kniežatá, čo prišli s cisárom, túto prísahu potvrdili.* (III, s. 476—477) V tejto súvislosti poznamenávame, že na zradné slová najnovšie upozorňuje užitočná knižočka Otomara Radinu Zrádná slova ve francouzštině (Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1975, s. 82).

Niekedy je nefunkčný posun v preklade zjavný z rozpornosti jazykového kontextu: *Bol to muž strednej postavy, drobného vzrastu.* (II, s. 34) Obidva nezhodné prívlastky sa navzájom popierajú a nemôžu vyjadrovať vlastnosti tej istej osoby. Správne má byť: *muž strednej postavy, pekne urastený (bien charpenté).*

V niektorých prípadoch posun pobadáme z redundantnosti textu: *Na hlinených holých poliach prachniveli sivé strniská.* (II., s. 289) Adjektívum *hlinený* v spojení *na hlinených poliach* sa javí ako nadbytočné. Podľa originálu má byť *na ílovitých poliach (champs argileux).*

Sloveso *embrasser* značí „objať" alebo „pobozkať". V ďalšom príklade časť *utrel si líce* jednoznačne ponúka i výber ekvivalentu: *Chlapča poslúchlo, ale jeho vrásčitú rúčku Guccio cítil vo svojej dlani ako cudziu a utrel si líce po objatí.* (III, s. 174) Je očividné, že bolo treba preložiť: *utrel si líce po bozku.* Ruský preklad: *i kogda tot pocelovał jego, on vyter ščeku* (Francuzskaja volčica, Moskva 1966, s. 452).

Nasledujúci príklad je časť listu podávajúceho správu o vojenskej výprave do Anglicka: *Naše koruhvy ... sa spojili na námestí zvanom Bury-Saint-Edmunds, kde bol práve v tento deň jarmok.* (III, s. 213) Nazdávame sa, že

substantívum *place* tu neoznačuje námestie, ale miesto. Veď v správe o vojenskej výprave sú závažné názvy lokalít, ktorými vojsko prechádza; meno námestia je celkom podružné. Okrem toho *Bury-Saint-Edmunds* je anglické mesto. Jeho história siaha do 7. storočia; meno pochádza z 10. storočia a (ako uvádza Encyklopaedia Britannica) od 13. storočia malo právo dvoch výročných trhov.

V súvise s cintorínom neznamená *dalle* dlaždicu ani dlažbu, lež náhrobný kameň, resp. náhrobok. V tomto zmysle by bolo treba upraviť túto časť: *V bezprostrednej blízkosti hradu je okolo kostola cintorín, ktorého dlaždice za niekoľko rokov pokryje drobný zelený mach, jemný ako hodváb* (III, s. 256); *Kde je vlastne, pod dlažbou v Saint-Denis alebo tu na Capitole* (III, s. 496).

V ďalšom príklade by sme namiesto slova *zemeguľa* použili ekvivalent *ríšske jablko: Ľudovít Bavorský si dal na túto slávnostnú príležitosť vyhotoviť zvláštny odev, sčasti cisársky a sčasti pápežský... V jednej ruke držal žezlo, v druhej zemeguľu, na ktorej bol upevnený kríž.* (III, s. 476).

Z problematiky prekladania historizmov upozorníme na výraz *prévôt*. Označoval vysokých kráľovských úradníkov s kumulovanými funkciami zastávanými neskôr prefektmi, vojenskými veliteľmi, úradníkmi štátnej pokladnice a výbercami daní. Tento výraz sa prekladá nejednotne ako *richtár* (I, s. 107), čo je funkcia veľmi nízka, alebo ako *profoz* (I, s. 279, 337), čo je titul cirkevného hodnostára. Sídlo tohto úradníka *(prévôté)* sa prekladá ako *prepošstvo* (I, s. 337), alebo ako *profozstvo* (II. s. 277). V preklade by bolo treba zjednotiť ekvivalenty, prípadne ich nahradiť iným výrazom. Keďže v slovenčine asi ťažko nájdeme celkom výstižný ekvivalent, dalo by sa uvažovať napr. o výraze *prefekt* a *prefektúra,* ktorý sa ukazuje ako najbližší. Zachováva základný význam a svetskú povahu označovanej funkcie a v kontexte románu by pôsobil ako nenápadný neologizmus.

V preklade by bolo potrebné zjednotiť aj spôsob preberania vlastných mien do slovenčiny. Napr. popri podobe *Guillaume le Bon* (III, s. 205) sa vyskytuje aj podoba *Guillaume Dobrotivý* (III, s. 277). Bolo by možné zvoliť jednotný ekvivalent *Viliam Dobrotivý* aj so zreteľom na to, že *le Gros-Guillaume* sa prekladá ako *Tučný Viliam* (I, s. 219) a že sa v románe hovorí aj o *Viliamovi Dobyvateľovi* (III, s. 232). Za ženské meno *Blanche* by bol vhodný ekvivalent *Blanka: ...manželstva Karola IV a Blanche Burgundskej* (III, s. 519). Meno *chán Gengis* (I, s. 173) treba nahradiť u nás používaným menom *Džingischán.* Niektoré mená by sa žiadalo poslovenčiť v súlade s úzom v súčasnej historiografii. V Svetových dejinách do Jaroslava Charváta (1. časť, Bratislava, SPN 1970) sa hovorí *o bitke pri Kreščaku* (s. 145), v posudzovanom preklade *o bitke pri Crécy* (III, s. 496), spomína sa *Hugo Kapet* (s. 128), ale v preklade je *Hugues Capet* (II, s. 351). Je iste nedorozumením, ak sa v preklade použilo meno *princ z Galles, princ v Galles* (I, s. 404), lebo tu ide o *princa waleského.* Na inom mieste je za *Pays de Galles* správne *Wales* (III, s. 239). Podobne by bolo vhodné zjednotiť preklad anglických reálií, ako je *veža Cloche* (III, s. 19) a *Bell Tower* (III, s. 512). Uvedomujeme si, že problém prekladania vlastných mien nie je ešte teoreticky doriešený a že prekladateľská prax je v tejto veci značne rozkolísaná. (Touto problematikou sa zaoberal L. Dvonč — pozri jeho články v SR, *25,* 1960, s. 38—35 a v SR, *28,* 1963, s. 45—53.) Pre-

kladateľ alebo kolektív prekladateľov by si však mal zvoliť určitý vyhranený postup aspoň v rámci konkrétneho prekladu. Podľa nášho názoru sa úsilie o poslovenčenie cudzieho mena v rámci daných možností javí ako umelecky tvorivejšie a čitateľsky vďačnejšie než ponechanie mena v pôvodnom znení.

Pozornosti prekladateľov a redaktorov by pri novom vydaní nemali ujsť ani ďalšie nepresnosti: *Svätý Peter* (I, s. 156) — správne *Svätý Otec; Paríž nefiguruje ako biskupstvo* (I., s. 388) — správne — *Paríž figuruje iba ako biskupstvo; dopredu nikto nevedel, kto bude vykonávateľom práv prináležajúcich novému panovníkovi* (II, s. 197) — *nikto nevedel, pred kým vykonať obrad určený novému panovníkovi; všetko spustošil, aby rýchlejšie unavil pôdu* (III, s. 80) — správne *aby rýchlejšie vyčerpal krajinu; Tak dajte zavrieť brány a zariaďme sa, aby nás obliehali* (III, s. 81) — *Tak dajte zavrieť brány a pripravme sa na obliehanie; úmyselne obíduc Eduarda* (III, s. 132) — *s váhavým súhlasom Eduarda; normandská päsť* (III, s. 232) — *hŕstka Normanďanov; s výzorom unaveným od štúdia; jeho odev dominikánskeho mnícha bol viac ako biely* (III, s. 373) — doslova: *bol pochybnej beloby (d'un blanc douteux); prieskumník sir Martin Forbisher* (III, s. 521) — *cestovateľ sir Martin Forbisher.*

Na niekoľkých príkladoch chceme ukázať, že by bolo možné text prekladu zlepšiť aj zo štylistickej stránky: *Keby bol Ľudovít žil aspoň toľko, žeby videl, kedy sa narodilo.* (II, s. 179) — *Keby sa bol Ľudovít aspoň dožil jeho narodenia; ... akoby išlo o halierovú omšu na úmysel za zlomenú nohu* (II, s. 352) — výraz *na úmysel* treba vynechať; namiesto bohemizmu *zvelebil katedrálu* (III, s. 222) sa mal použiť výraz *zveľadiť; jeden z dokladov bohatých na poučenia o náboženských obradoch* (III, s. 519) — *jeden z najpoučnejších dokladov o náboženských obradoch.*

V našom príspevku sme nemohli uviesť všetky prípady nefunkčných posunov a nepresností v preklade. Išlo skôr o ilustráciu niektorých typov s hlavným dôrazom na prípady narúšajúce kontextové súvislosti. Zaoberali sme sa nimi s úmyslom pomôcť prekladateľom v ich náročnej práci a upozorniť na niektoré nedôslednosti v edičnej a redakčnej praxi.

K. Sekvent — P. Urban

Dačo o jazyku jednej zdravotníckej publikácie

Čím je daktorá publikácia spoločensky závažnejšia, tým je dôležitejšie venovať i jej jazykovej stránke väčšiu starostlivosť. Dostáva sa do mnohých rúk, a teda jej jazyk ovplyvňuje jazykové povedomie množstva čitateľov. Ak je v takejto publikácii veľa jazykových chýb, ba čo horšie, nedôslednosti v používaní raz správne vybratého jazykového prostriedku, inokedy chybného prostriedku, vyvoláva sa tým u čitateľa zbytočný zmätok. S takýmito nepríjemnými javmi sa stretávame v dvadsaťstránkovej skladačke *Poranenie vnútorných orgánov* zo série *Čo má vedieť každý občan.*

Príručka, veľmi potrebná pre zdravotnícku výchovu, nedobre pôsobí na čitateľa napr. striedavým používaním slov *sprievod* a *doprovod, tvár* a *obličaj, zmliaždenina* a *pomliaždenina* alebo spojení *lebečná dutina* a *dutina lebečná*, ako aj mnohými inými jazykovými kazmi, na ktoré nám prichodí poukázať.

Napríklad na necelých dvadsiatich stranách textu — je v ňom i množstvo inštruktívnych obrázkov — sa sedem ráz použilo nesprávne slovo *doprovod* a päť ráz slovo *sprievod*, hoci v slovenčine sú známe a správne iba spojenia: *zaistiť zranenému sprievod* (nie *doprovod* ako na s. 4); *šetrný odvoz do nemocnice, vždy so sprievodom* (s. 5) alebo ešte lepšie, ako je na s. 13, *so sprievodom druhej osoby*, prípadne, ako je na s. 7, *za sprievodu ďalšej osoby*. Ako veľká nedôslednosť vyznieva veta zo s. 20 *Ak nepríde odborný doprovod, zraneného sprevádza ten, kto mu poskytol prvú pomoc*, lebo sa v rámci toho istého súvetia používa podstatné meno *doprovod* a sloveso *sprevádzať*. V tomto prípade by sa dokonca vyžadovalo použiť namiesto vyjadrenia *odborný sprievod* radšej vyjadrenie *odborný sprievodca*.

Nedôslednosťou je aj striedavé používanie pomenovaní *pomliaždenie mozgu* (s. 4) a *zmliaždenie mozgu* (s. 5), hoci v recenzovanej skladačke na iných miestach nájdeme *pomliaždený hrudník* (s. 10), *pomliaždenie obličky* (s. 19), *pomliaždeniny na bruchu* (s. 16), ako je to bežné v lekárskej terminológii.

V súčasnom texte prekvapuje aj zastarané podstatné meno *obličaj* (*obličaj utierať vlhkou látkou*, s. 4; *krk a obličaj tmavomodro sfarbené*, s. 10) a k nemu prislúchajúce prídavné meno *obličajový* (*obličajová časť lebky*, s. 7), hoci už na s. 14 čítame správne *tvár: na hrudníku, krku a tvári ... sa nadúva koža*. V Anatomickom názvosloví (Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1962; ďalej len AN) sú iba heslá *tvár, tvárový* (s. 526) a aj štvrtý zväzok Slovníka slovenského jazyka (Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1959—1968; ďalej len SSJ) uvádza prídavné meno *tvárový* ako odborný termín (s. 620).

Z hľadiska slovenského anatomického názvoslovia neobstojí ani pomenovanie *medzihrudie* pre mediastinum, ako čítame v skladačke na s. 12. V AN sa na s. 310 uvádza termín *medzipľúcie*. Podobne by sa nemalo použiť prídavné meno *šedastý* (*šedasté čiastočky mozgového tkaniva*, s. 6, *výtok šedastých častí mozgovej hmoty*, s. 8), keď podľa AN (s. 423) je v mozgu *sivá hmota*, z ktorej môžu vychodiť iba *sivasté čiastočky, sivasté časti*. V slovenskom anatomickom názvosloví na neuvádza ani *predstera*, ako čítame na s. 18; AN (s. 484) uvádza iba podobu *predstierka*, a nie sú tam ani *kľúčky črevné* (s. 18), ale *črevné kľky* (AN, s. 440).

V slovenskom texte je nadbytočný aj termín *dušnosť* (*Úzkosť, nepokoj, dušnosť — ako príznaky poranenia srdca*, s. 14). SSJ I (s. 346) ho síce uvádza ako zriedkavý lekársky termín, ako synonymum pre *záduch, astmu*, ale v recenzovanej skladačke podľa kontextu ide o *dusenie sa*. Termín *dusenie*, ale bez zvratného *sa*, ktoré je tu potrebné, sa používa hneď na nasledujúcej, 15. strane: *Príznaky: ... 4. Dusenie, zrýchlené dýchanie ...*

V odbornom slovenskom texte neobstojí ani slovo *rúška* (*igelitová rúška*, s. 12). SSJ IV (s. 895) uvádza ako básnické slovo neutrum *rúško* a popri ňom ešte s upozornením na zriedkavý výskyt aj feminínum *rúška*, ale v iných štýloch spisovného jazyka je neznáme. Namiesto *igelitovej rúšky* máme *igelitovú fóliu, igelitovú plenu*, ktoré používame pri zhotovovaní nepriedušného obväzu.

Poľnohospodársky termín *polovina* nie je synonymom slova *polovica*, preto je chybný text: *... aby sa pruhy asi o polovinu prekrývali* (s. 12). Pruhy sa môžu iba prekrývať polovicou svojej šírky.

Nie je korektné ani vyjadrenie *zabezpečenie kľudu v okolí zraneného* (s. 20): Zranený vždy potreboval a potrebuje *pokoj*.

Zo slovies v slovenskom spisovnom texte neobstojí neosobné sloveso *jednať sa o niečo*, ktoré sa tri razy vyskytuje na prvej strane skladačky a raz na s. 19. V spisovnej slovenčine máme neosobné sloveso *ide o dačo*, ktoré sa malo použiť namiesto nevhodného *jedná sa: ide (nie jedná sa) o poranenia bezprostredne ohrozujúce život, ide o úrazy, ktoré postihujú lebečný kryt; ide o súčasť brušnej dutiny.*

Vo vete *... okamžite po úraze sa nemusia dostaviť veľké bolesti* (s. 18) by bolo vhodnejšie použiť sloveso *nastať: ... nemusia nastať veľké bolesti.*

Žiada sa upozorniť na to, že sloveso *natrhnúť (natrhne sa močový mechúr pri zlomeninách*, s. 19) nie je správne utvorené, lebo slovesá s významom „čiastočne, trošku začať činnosť vyjadrenú neodvodeným (základným) slovesom" sa v slovenčine tvoria predponou *nad-: nadtrhnúť* ako *nadstrihnúť, nadhryznúť, nadlomiť* a pod.

Ústrojne nie je utvorené ani dvojpredponové sloveso *vypodložiť (dolné končatiny ... v podkolení hodne vypodložiť*, s. 17). Správne malo byť *popodkladať*, ale dostatočne priezračné je aj sloveso *podložiť*.

Slovenčine je cudzí adjektívny typ *namodralý*. V našej slovotvornej sústave mu zodpovedá typ *modravý* alebo *modrastý*. Preto spojenia *ak je zranený namodralý* (s. 3), *namodralé zafarbenie sliznice* (s. 9) treba nahradiť takto: *ak je (zranený) modravý; modravé zafarbenie sliznice.*

V spojení *sanie krvi do pľúc* (s. 12) sa nevhodne používa nepredponové sloveso *sať*. V súčasnosti navidomoči ubúdajú staré základné nepredponové slovesá ako nie dosť výrazné a nahrádzajú sa predponovými. Preto je terminologicky vhodnejšie vyjadrenie *nasávanie krvi do pľúc* (ako napr. namiesto *mytie, metenie* máme *umývanie vlasov, zametanie* a pod.).

Z terminologického hľadiska je nesprávne aj združené pomenovanie *pohrudničná dutina* (s. 11 štyri razy, s. 12 tri razy). AN (s. 418) uvádza podobu *pohrudnicová dutina.*

V texte skladačky sa stretáme aj so zaradením viacerých slov do nesprávnej rodovej kategórie. V slovenčine je podstatné meno *závrat* mužského rodu (vzor *dub*), preto namiesto chybného tvaru *závrate hlavy* (s. 2) treba použiť tvar *závraty hlavy*. Aj substantívum *moč* je v slovenčine maskulínom, preto nie sú náležité spojenia *krvavá moč, skrvavená moč*, ako je v texte na s. 19, ale *krvavý moč, skrvavený moč.*

Dôsledkom nesprávneho zaradenia podľa rodu je aj nesprávne skloňovanie niektorých podst. mien. Pomnožné podstatné meno *pľúca* je stredného rodu a skloňuje sa podľa vzoru *srdce*, preto je chybné vyjadrenie *v zdravej a v poranenej pľúci* (s. 12) namiesto spisovného *v zdravých a poranených pľúcach.*

Našli sme aj nesprávnu podobu gen. sg. od slova *panva (s poranením panve, pri zlomeninách panve*, s. 19); v spisovnej slovenčine nie je známy nominatív *panev*, na s. 17 sa uvádza dokonca s kvantitou *(pánev)*, ale *panva;* táto podoba sa skloňuje podľa vzoru *žena*, teda: *s poranením panvy, pri zlomeninách panvy.*

Čo sa týka časovania slovies, v spisovnej slovenčine je chybná podoba minulého času *poskytnul prvú pomoc* (s. 20), lebo ide o sloveso prislúchajúce ku vzoru *padnúť*. Správne má byť: *poskytol prvú pomoc*. Rovnako sa v tvarovom systéme nevyskytuje ani podoba „není" ako zápor slovesa *byť*, preto sa na s. 5 žiada zmeniť vyjadrenie *bezvedomie výnimočne není* na *bezvedomie ... nie je ...*

Takmer nezrozumiteľné je spojenie *vylezlé mozgové tkanivo z rany* (s. 6) ako príznak otvoreného poranenia mozgu. Od slovesa *vyliezť* by sme mohli použiť príčastie *vylezený*, ako je napr. *prelezený (plot), podlezená (prekážka)*, ale mozgové tkanivo z rany nevylieza, lež vymoká, teda *vymokajúce mozgové tkanivo* (ale správne je: *vylezené črevá, vnútornosti)*. Okrem toho tu ide o neprirodzené vyjadrovanie sa aj zo syntaktického hľadiska. Žiada sa alebo zmenený slovosled v pôvodnom spôsobe vyjadrenia, teda *mozgové tkanivo vymokajúce z rany*, alebo vyjadrenie paralelné s vyjadrením iných príznakov mozgového poranenia: a) *vyplavovanie sivastých čiastočiek ...*, b) *vymokanie mozgového tkaniva z rany*, c) *vytekanie moku*.

Podobne je syntakticky neúnosné súvetie vo výzve: *ak je vylezlé mozgové tkanivo, ranu sterilne zakryť* (s. 6). Správne sú iba takéto konštrukcie: 1. *ak z rany vymoká mozgové tkanivo ...* alebo 2. *ak je mozgové tkanivo z rany vymoknuté ...* Chyby v stavbe vety nájdeme aj na iných miestach, napr. na s. 3: *ak je (zranený) namodralý (!) alebo, že má dýchacie ťažkosti, podložíme mu aj hrudník*. Spojka *že* je tu nadbytočná. Bez nej je línia vety plynulá a obsah dobre zrozumiteľný: *ak je (zranený) modravý alebo má dýchacie ťažkosti ...*

Slovenčine je cudzie aj použitie ukazovacieho zámena namiesto osobného, napr. *priložiť ... mokrú látku a túto tuho k obväzom tlačiť* (s. 13). Prirodzené i gramaticky správne je: *priložiť ... mokrú látku a tuho ju tlačiť k obväzu* (alebo *na obväz)*.

Chybná je aj veta: *Najčastejším je krvácanie do dutiny brušnej, alebo vyteká obsah tráviacej trubice* (s. 16). Opať sú dve možnosti správneho zoštylizovania tejto vety: 1. *Najčastejšie (zranený) krváca do brušnej dutiny, alebo mu vyteká obsah tráviacej rúry*. 2. *Najčastejším poranením je krvácanie do brušnej dutiny alebo vytekanie obsahu tráviacej rúry*.

Chyby sú aj v oblasti slovosledu, napr. na s. 13: *Pri stlačení hrudníka (prudkom — náraz, prejdenie)*. Text sa stane prehľadnejší a zrozumiteľnejší v takejto podobe: *Pri prudkom stlačení hrudníka (náraz, prejdenie)*.

Nedôsledný je text recenzovanej skladačky aj v uvádzaní rozličných terminologických pomenovaní, napr. *dutina lebečná* (s. 5), *spodina lebečná* (s. 7, tri razy), ale na tej istej strane aj *lebečná spodina*. Jednotne by sa žiadalo používať prívlastok pred menom, nie postpozitívne. Inverzný slovosled sa v slovenčine ustálil iba v niektorých terminologických sústavách.

Nesprávne je aj použitie predložky *u* v spojení s pomenovaním neosoby: *poruchy dýchania u strelných poranení* (s. 6) namiesto predložky *pri: poruchy dýchania pri strelných poraneniach*.

Z hľadiska spisovnosti neobstojí hlásková podoba prídavného mena *bolastný* (s. 10), lebo kodifikovaná podoba je *bolestný*. Treba pripomenúť i to, že v slovenčine sa s genitívom spája iba predložka *z*, teda *pády z väčších výšok*, nie *pády s väčších výšok* (s. 19).

Nápadným nedostatkom publikácie je písanie čiarok. Čiarka chýba pred vzťažnou vetou, napr. ... *pri ťažšom zranení nevie čo sa s ním stalo* (s. 1) — správ. *nevie, čo sa s ním stalo,* alebo po vloženej vzťažnej vete: *ranu, z ktorej nevyliezajú orgány len sterilne zakryť* (s. 18). Neuvádza sa čiarka pred odporovacou spojkou *ale: Cez otvor vniká veľké množstvo vzduchu do pohrudničnej (!) dutiny ale podstatne menej ho odchádza* (s. 11—12); naproti tomu sa vyskytuje čiarka pred spojkou *alebo* pri obyčajnom vyratúvaní *(sterilnú gázu a vatu, alebo vankúšik z obväzového balíčka* s. 9).

Napokon sa tu stretáme s rozličnými tlačovými chybami: *podhrudničná dutina* (s. 11) namiesto *pohrudnicová dutina; pri dýchane* (s. 12) namiesto *pri dýchaní; napriedušný* (s. 12) namiesto *nepriedušný;* kvantita chýba v slovách *nedrži* (s. 13), *hrudníkova kosť* (s. 13); *zrychľovanie* (s. 15), *v krčoch* (s. 20).

Takýto výpočet chýb i rozličné nefunkčné kolísanie v texte malého rozsahu sú smutným svedectvom nielen pre prekladateľa, ale aj pre jazykovú redakciu. Nazdávame sa, že pri troške úsilia sa podobné publikácie z jazykovej stránky mohli vydariť lepšie.

M. Marsinová

SPYTOVALI STE SA

Tableau, tabló, a či tablo? — Súbor osobitne usporiadaných fotografií takej triedy žiakov, ktorí končia školu, sa bežne pomenúva prevzatým slovom *tablo,* ktoré v slovenčine nie je na okraji slovnej zásoby a nepociťuje sa ako do slovenčiny nepatriace, ako „cudzie". O table a tablách sa hovorí nielen medzi žiakmi a učiteľmi v školách, tablá sa rozoberajú zo stránky ich úrovne, ideovo-estetického riešenia aj v rodinách, na zasadnutiach ZRPŠ atď. Toto slovo je živé, bežné, má širokú mieru používania.

Z hľadiska súčasnej jazykovej praxe už neobstojí konštatovanie, že analyzované slovo sa píše pôvodným (francúzskym) pravopisom a že je nesklonné. Čudne, neprirodzene znejú vety, ak v písme použijeme nesklňovanú podobu s pôvodným pravopisom *tableau: Tieto naše maturitné tableau* (vyslov. *tabló*) *sú pekné. — Podľa maturitných tableau poznáme triednych profesorov. — Žiaci išli s maturitným tableau.*

Ako vieme, pri preberaní cudzieho slova do slovenčiny dochádza k jeho hláskovej a tvarovej adaptácii. Napríklad slovo *buffet* sa po francúzsky vyslovuje *[büfe],* ale v slovenčine sme si ho prispôsobili na *bufet.* V prvej slabike je *bu-,* keďže slovenčina nemá hlásku *ü* a slovo sa nekončí na *e,* lebo by bolo nesklonné *(to bufe).* V zdomácnenej podobe *(ten) bufet* sa zachováva aj koncové *-t,* ktoré sa vo francúzštine nevyslovuje, iba píše. Slovo skloňujeme podľa vzoru *dub — bufet, bufety.* Hláskové a tvarové zmeny cudzích slov pri preberaní do slovenčiny nastávajú najmä vtedy, keď ide o slová, ktorých

miera používania je široká, keď ide o bežne známe názvy vecí, konkrétnych predmetov, činností a pod.

Pri označovaní (pomenovaní) osobitne upraveného súboru fotografií ide nepochybne o taký prípad, veď slovo *tablo* poznajú aj deti z materskej školy. Pred odchodom do základnej školy sa vystavia ich fotografie na table. Veru ani jedno dieťa sme nepočuli povedať: *Tu som ja na tableau* (vysl. *tabló*). Ak sa určitá vec bežne používa, musí sa skloňovať podstatné meno ako názov tejto veci, hoci slovo pochádza z cudzieho jazyka: *kino — do kina, tablo — na table, bufet — do bufetu.*

Navrhovali by sme, aby sa slovo *tablo* kodifikovalo ako spisovné v tejto podobe, t. j. s koncovým *-o* a skloňovalo sa podľa vzoru *mesto.* Zatiaľ by sme mohli ponechať nesklonnú podobu *tableau* ako knižnú. O jej neživotnosti by rozhodli široké vrstvy používateľov slovenčiny tým, že by slovo *tablo* prestali písať francúzskym pravopisom a vyslovovať bez dĺžky na konci slova.

Kodifikujme živé podoby cudzích slov, najmä keď majú širokú, celonárodnú platnosť a skloňujú sa celkom systémovo podľa spisovnej (v našich súvislostiach substantívnej) paradigmy.

L. Kučera

Predsedníčka, a či predsedkyňa? — J. Šikra z Michaloviec: „Ako funkcionár SZM sa stretávam pri pomenovaní ženy vo funkcii predsedu s názvom *predsedníčka* i s názvom *predsedkyňa.* Chcel by som vedieť, ktorá podoba je správna, a teda ktorú podobu máme používať."

V spisovnej slovenčine sa na pomenovanie osoby, ktorá je na čele nejakej inštitúcie, úradu, spolku, používalo približne pred sto rokmi podstatné meno *predsedník,* utvorené príponou *-ník* od slovesa *predsedať.* Od podstatného mena *predsedník* odvodená prechýlená podoba ženského rodu znela *predsedníčka,* príslušné vzťahové prídavné meno *predsednícky* a podstatné meno *predsedníctvo* s významom 1. „úrad, funkcia predsedu", 2. „predseda s členmi užšieho výboru". Neskoršie sa v spisovnej slovenčine začalo používať podstatné meno *predseda* a vytlačilo z používania podobu *predsedník.* Na prevzatie podstatného mena *predseda* ukazuje jeho tvorenie. V slovenčine sa totiž pomenovania osôb netvoria od slovies príponou *-a,* lež príponami *-č, -ník, -teľ, -ca* atď.

V súčasnej spisovnej slovenčine sa podstatné meno *predsedník* už nepoužíva, v normatívnych príručkách sa hodnotí ako zastarané a namiesto neho sa ustálila podoba *predseda.* Odvodené slová od podstatného mena *predsedník,* t. j. *predsedníčka, predsednícky, predsedníctvo,* však zastarané nie sú, ale naopak hodnotia sa ako jedine správne. Kým prechýlenej ženskej podobe *predsedníčka* čiastočne konkuruje prevzatá podoba *predsedkyňa,* prídavné meno *predsednícky* a podstatné meno *predsedníctvo* takúto konkurenciu nemajú. Treba ešte zdôrazniť, že základné normatívne príručky — Pravidlá slovenského pravopisu (11. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971) a Slovník slovenského jazyka (zv. 3, Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963) — uvádzajú iba podstatné meno ženského rodu *predsedníčka.*

Zhŕňame: Hoci sa v súčasnej spisovnej slovenčine už nepoužíva podstatné

meno mužského rodu *predsedník*, ale iba novšia podoba *predseda*, prechýlené spisovné pomenovanie *predsedníčka* je utvorené od tejto zastaranej podoby *predsedník*. Slovo *predsedníčka* je v súčasnej spisovnej reči všeobecne vžité a ustálené.

M. Považaj

Jeden : nula alebo jedna : nula? — Čitateľka M. K. z Michaloviec sa nás spýtala, či pri vyjadrení výsledku športového stretnutia je náležité použiť spojenie *jeden — nula* alebo *jedna — nula*.

Pri odpovedi na uvedenú otázku vyjdeme z Morfológie slovenského jazyka, kde sa konštatuje, že v samostatnom číselnom vyjadrení (napr. v číselnom vyjadrení pomeru gólov alebo bodov) je základný tvar *jeden*. Okrem základného tvaru *jeden* sa v takýchto prípadoch používa i tvar ženského rodu *jedna*. V jazykovej praxi je viacej frekventovaný tvar *jedna*, napr. *jedna — nula, tri — jedna, päť — jedna, jedna — tri*. Z hľadiska jazykovej normy sú obidva tvary náležité. Pri číselnom vyjadrení pomeru gólov alebo bodov je teda korektné vyjadrenie *jeden — nula* i *jedna — nula, tri — jedna* i *tri — jeden*.

V tejto súvislosti chceme upozorniť ešte na jeden prípad, kde tiež dakedy vznikajú u používateľov jazyka pochybnosti o tom, či je na mieste číslovka *jeden* alebo tvar ženského rodu *jedna*. Ide o taký prípad, keď číslovka funguje ako prívlastok, napr. *štúdio jeden* alebo *štúdio jedna*. Podobne ako v predchádzajúcich prípadoch i tu je možné použiť obidva tvary uvedenej číslovky, teda *štúdio jeden* i *štúdio jedna;* obidve podoby sú náležité.

To, že v jazyku popri sebe existujú dve rovnocenné možnosti na vyjadrenie tej istej skutočnosti, nie je výrazom nejakej rozkolísanosti, ako sa niektorí používatelia jazyka nazdávajú. Je to fakt, ktorý treba vziať na vedomie; striktné odmietnutie jednej z týchto možností (v našom prípade jedného z uvedených tvarov) možno označiť za neadekvátne.

Pri číselnom vyjadrení pomeru gólov alebo bodov je teda náležité vyjadrenie *jeden : nula* i *jedna : nula*. Takisto je náležité použitie tvarov *jeden* alebo *jedna* v prípade, keď číslovka funguje ako prívlastok: *štúdio jeden* i *štúdio jedna*.

Š. Michalus

Vyvenčiť psa? — J. M. z Bratislavy nám napísala: „V našom činžiaku si veľa obyvateľov chová psa. Zavčas rána a dakedy aj neskoro večer musia majitelia chodiť s nimi von, aby sa psíky mohli prebehnúť a vykonať svoju potrebu. Tieto prechádzky u nás všeobecne volajú *vyvenčiť/vyvenčovať psa*. Je to správne? Veď tieto prechádzky nemajú s vencami nič spoločné."

Pod slovom *vyvenčiť/vyvenčovať* by si nezainteresovaná osoba naozaj mohla predstaviť, že sa psíček vráti z prechádzky prinajmenšom s kytičkou kvetov za obojkom, lebo sloveso *vyvenčiť/vyvenčovať* má podľa Slovníka slovenského jazyka význam „vyzdobiť, ozdobiť ratolesťami, kvetmi, vencami, ovenčiť". Slovotvorným základom slovesa *vyvenčiť/vyvenčovať* je podstatné meno *veniec*.

Sloveso *vyvenčiť/vyvenčovať* (ide o homonymum slovesa *vyvenčiť* „vyzdobiť") preniká k nám z češtiny, no v češtine je odlišná situácia. Slovník spisovného jazyka českého zachytáva sloveso *venčit* i jeho zvratnú podobu *venčit se* ako slovo vyskytujúce sa v istých oblastiach jednak s významom „byť vonku, prechádzať sa", jednak s významom „vyvádzať psa von, aby vykonal potrebu". Rovnaký význam majú aj české predponové slovesá *vyvenčit/vyvenčovat*. Slovotvorným základom týchto slovies je česká príslovka *ven*. Český ekvivalent slovenského slovesa *venčiť/vyvenčiť* „ozdobovať kvetmi, vencami" je *věnčit* (od *věnec, věneček*) s hláskou *ě* po začiatočnej spoluhláske *v*.

Z uvedeného vidieť, že sa sloveso *vyvenčiť/vyvenčovať* vo význame „chodiť so psom von" preberá z češtiny nekriticky a bez rešpektovania toho, že v slovenčine je oddávna ustálené v celkom odlišnom význame.

Namiesto slovesa *vyvenčiť/vyvenčovať*, ktoré sa používa v súvislosti s vedením psov na prechádzky, odporúčame používať slovesá *vyviesť, vyvetrať, prevetrať psa* alebo jednoducho *ísť so psom von*.

E. Rísová

Ks

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 10, 1976, číslo 8. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Parákova. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 6/VII. Vytlačili TSNP, závod Ružomberok. Povolené výmerom SÚTI 7/11.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, 54 Warmoesstraat, Amsteldijk 44, Netherlands.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1976.

Cena Kčs 3,—